ANαliZA

časopis za kritično misel

Letnik 4, številka 1, 2000 · ISSN 1408-2969

ETIKA IN FEMINIZEM

Martha Nussbaum

Popredmetenje

prevedel Friderik Klampfer

Citiranje: Martha Nussbaum, »Popredmetenje«, *Analiza: časopis za kritično misel* 4, št. 1 (2000): 72–100.

Prevod. Licenca Creative Commons, ki velja za arhiv revije, za prevode ne velja; pravice izvirnika pripadajo njegovim imetnikom.

Izdajatelj: Društvo za analitično filozofijo in filozofijo znanosti, Ljubljana.

Elektronska različica je bila leta 2026 rekonstruirana iz izvirnih stavnih datotek in preverjena s tiskano izdajo. Številke strani ustrezajo tiskani izdaji; prelomi strani znotraj prispevka se lahko nekoliko razlikujejo.

Martha Nussbaum
prevedel Friderik Klampfer

POPREDMETENJE*

> "Drži, in smiselno je reči, da veljajo ženske za predmete, za blago, ene dražje kot druge – in da le z nenehnim zatrjevanjem lastne človeškosti ob vsaki priložnosti postanemo nekdo v nasprotju z nekaj. V tem je navsezadnje jedro našega boja."
>
> *– Andrea Dworkin, Žensko sovraštvo*

Spolno popredmetenje je dobro znan pojem. Beseda "popredmetenje", ta nekoč razmeroma tehničen izraz iz feministične teorije, povezan zlasti z delom Catharine MacKinnon in Andree Dworkin, je danes postala del vsakdanjega življenja številnih ljudi. Pogosto se jo uporablja v kritiki reklam, filmov in drugih podob [*representations*], pa tudi za izražanje dvoma o naravnanostih in namenih ene osebe v odnosu do druge ali svojih lastnih v odnosu do nekoga drugega. Beseda ima navadno slabšalen prizvok in označuje način govora, razmišljanja in ravnanja, ponavadi na področju spolnosti, ki se zdi govorcu moralno ali družbeno sporen. Catharine MacKinnon tako, denimo, zapiše o pornografiji: "Občudovanje naravne fizične lepote se sprevrže v popredmetenje. Kar je bilo sprva nedolžno, postane škodljivo."[1] Prikazovanje žensk na način, ki jih "razčloveči v spolne objekte, stvari ali blago", je bila dejansko prva vrsta pornografskega materiala, ki ga je bilo mogoče kazensko preganjati na podlagi osnutka odloka, katerega sta v zvezni državi Minneapolis vložili MacKinnonova in Dworkinova.[2] Enako slabšalno rabo pogosto zasledimo v običajnih družboslovnih razpravah o ljudeh in dogodkih.

Feministični avtorji na spolno popredmetenje žensk, ki ga izvajajo moški, ne gledajo kot na nekaj trivialnega, temveč vidijo v njem osrednji problem življenja žensk, v odporu zoper popredmetenje pa samo jedro feministične politike. Kot pravi Catharine MacKinnon, "intimno (osebno) izkustvo spolnega popredmetenja ... odločilno zaznamuje življenje ženske kot pripadnice ženskega spola oz. je z njim istovetno".[3] Vodilo naj bi v bivanje, v katerem lahko ženske dojemajo same

---

** Pričujoči članek je bil prvič objavljen v reviji *Philosophy & Public Affairs*, 42/4, v jeseni 1995, kasneje pa večkrat ponatisnjen. Prevod je narejen po izvirniku, izpuščene so le nekatere opombe in dve krajši, delno ponavljajoči se obravnavi primerov. – op. prev.

[1] Catharine MacKinnon, *Feminism Unmodified*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1987, str. 14.

[2] *Glej* MacKinnon, navedeno delo, str. 262, op. 1. V odloku zvezne države Indianapolis, uporabljenem v sporu med ameriškimi založniki in Hudnutovo iz leta 1984, najdemo podobno opredelitev: "... ženske so prikazane kot spolni objekti, ki jim je mogoče vladati, jih osvojiti, prisiliti, izkoriščati, posedovati ali uporabljati ..."

[3] MacKinnon, *Toward a Feminist Theory of the State*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1989, str. 124.

sebe zgolj kot stvari.[4] Še več, to pogubno izkustvo je po mnenju MacKinnonove neizogibno. V osupljivi metafori trdi, da "žive vse ženske v spolnem popredmetenju kot ribe v vodi" – misleč s tem, da popredmetenje ne le da ženske obdaja, temveč da jih je spremenilo v tej meri, da se z njim prehranjujejo in vzdržujejo. Toda ženske niso ribe in popredmetenje je slabo, ker ženske prikrajša za celovito izražanje samih sebe in odločanje o samih sebi – v nekem smislu torej kar za njihovo človeškost.

Izraz "popredmetenje" pa se, dokaj presenetljivo, uporablja tudi v bolj pozitivnem pomenu. Pravzaprav je mogoče v delih nekaterih feminističnih avtorjev zaslediti obe rabi: pri pravnem teoretiku Cassu Sunsteinu, denimo, ki je vseskozi podpiral MacKinnonino kritiko spolnosti. V svojih zgodnjih spisih o pornografiji vidi Sunstein najbolj sporno potezo pornografskih podob v obravnavanju žensk kot predmetov, ki so namenjeni uporabi in podvrženi nadzoru moških.[5] Po drugi strani pa v pretežno odklonilnem prikazu nedavne knjige Nadine Strossen, v kateri ta pornografijo zagovarja,[6] zapiše tudi naslednje: "Človeška domišljija je neukrotljiva ... Skupaj z nekaterimi drugimi avtorji bi lahko trdili, da sta popredmetenje in način uporabe bistveni, čudoviti ali neizkorenljivi sestavini spolnega življenja. V razmerah enako(pravno)sti, spoštovanja in soglasja popredmetenje – pojem, ki ga ni lahko definirati – morda ne bi bilo tako problematično."[7]

Da se razumemo, Sunstein se izraža zelo previdno in omenja možnost argumenta v podporo takemu stališču, ne da bi mu tako podporo tudi zares izrazil. MacKinnonovo in Dworkinovo pa bi lahko kot tipični predstavnici nasprotnikov popredmetenja ta odlomek kljub vsemu zmedel. Prav lahko bi se vprašali: Kaj želi Sunstein zagovarjati? Zakaj naj bi "popredmetenje in načini uporabe" sploh kdaj veljali za "čudovite" ali celo "neizkorenljive" sestavine spolnega življenja? Ali ni vedno slabo, če "nekoga" uporabljamo kot "nekaj"? In čemu bi sploh verjeli, da je popredmetenje združljivo z "enako(pravno)stjo, spoštovanjem in soglasjem"? Ali nismo morda prav za te stvari dokazali, da niso združljive ena z drugo?

Zdi se mi, in po tem občutku se bom ravnala, da prihaja do takih zmešnjav zato, ker si nismo razjasnili pojma popredmetenja, in da bomo, ko to enkrat storimo, ugotovili, da popredmetenje ni le zmuzljiv, ampak tudi večplasten pojem. Sama bom dokazovala, da označuje ta izraz vsaj sedem različnih načinov obnašanja, za katere kljub številnim zapletenim medsebojnim povezavam velja, da nobeden od njih ne izhaja iz kateregakoli drugega. V skladu z nekaterimi opredelitvami je popredmetenje, tako bom trdila, vedno moralno problematično, medtem ko ima v drugih oblikah lastnosti, ki so lahko ali dobre ali pa slabe, odvisno od celotnega konteksta. (Sunstein ima nedvomno prav, ko opozarja na pomembnost konteksta, in tudi sama bom vztrajala pri tem.) Še več, dokazovala bom, da so lahko nekateri

[4] Navedeno delo.

[5] Cass Sunstein, *The Partial Constitution*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1993, str. 257-90; *glej* tudi "Neutrality in constitutional law (with special reference to pornography, abortion and surrogacy)", *Columbia Law Review*, 92 (1992), str. 1-52.

[6] *Defending Pornography: Free Speech, Sex, and the Fight for Women's Rights*, New York: Scribner, 1995.

[7] Sunstein, prikaz Strossenove, *The New Republic*, 9. januar 1995.

vidiki popredmetenja, kar kot možnost nakaže že Sunstein, v določenih razmerah nepogrešljiva ali celo čudovita lastnost spolnega življenja. Tak dokaz bo med drugim zahteval, da pokažemo, kako bi lahko bila določena oblika popredmetenja vendarle združljiva z "enako(pravno)stjo, spoštovanjem in soglasjem".

Pričela bom z vrsto primerov, h katerim se bom v nadaljevanju še vrnila. Pri vseh imamo opraviti s tem, kar bi lahko prepričljivo opisali kot popredmetenje ene osebe od druge, gledanje nanjo ali njeno obravnavanje kot predmeta. V vseh primerih je popredmetena oseba spolni partner ali potencialni [*would-be*] spolni partner, četudi spolno ozadje ni vedno enako izrazito. Namenoma sem izbrala primere iz široke palete slogov; pri tem pa se nisem omejila na primere moškega popredmetenja žensk, ker menim, da se moramo biti sposobni vprašati, kako na našo presojo v navedenih primerih vpliva bolj splošna problematika družbenega okolja in družbene moči.

(1) Kri se mu je razburkala v valovih poželenja. Vleklo ga je, da bi prišel k nji, se sešel z njo. Bila je tu, samo če jo bo mogel doseči. Resničnost nje, ki je bila onkraj njega, ga je vsega použivala. Slep in razrvan je silil naprej, bliže, čedalje bliže, samo da bi že dosegel použitek samega sebe, da bi bil s tem sprejet v temo, ki ga bo pogoltnila in odnesla k njemu samemu. Ko bi res mogel priti v plameneče jedro teme, ko bi res mogel biti razdejan, sežgan, da bi trpel z njo v istem poživanju, bi bilo to največje, skrajno blaženstvo. (D.H. Lawrence, *Mavrica*)[*]

(2) ker je moral priti trikrat ali štirikrat s tistim svojim neznansko velikim rdečim batom mislila sem da bo počila kaka vena ali kako zlomka pravijo temu čeprav nima tako velikega nosu potem ko sem slekla vse s sebe s spuščenimi zastornicami potem ko sem se ure in ure oblačila in parfumirala in česala kakor železo ali kakor debel klin ves čas napet moral je jesti ostrige mislim nekaj ducatov petje mu je šlo ko le kaj ne nikoli v življenju nisem čutila nikogar ki bi bil imel tako velikega da se čutiš čisto polna menda je pojedel celo ovco potem ko le zakaj smo take z veliko luknjo na sredi ali kakor žrebec ki zasadi to vate ker samo tega si želijo od nas tako odločen in divji pogled je imel v očeh morala sem pripreti svoje pa vendar nima tako neznansko dosti semena v sebi (James Joyce, *Ulikses*)[*]

(3) Pokrita je z rjuho, zgubano in prepognjeno po obrisih njenega telesa. Negibna je. Lahko bi bila mrtva, pomisli Macrae ... Kot električni šok skozi telo, šest tisoč voltov nasilja, hudodelstva, ga nenadoma spreleti želja, da bi jo ranil, sla po oskrunjenju, po uničenju. Njegova palca se srečata v razpoki njene zadnjice, z nohti obrnjenimi navznoter, členka trdo drug ob drugem, in do dlani ju zarine vanjo. Podmorski krik se izvije iz globoke modrine njenih sanj, ko hlasta po budnosti, napol budna, napol v snu, brez zavesti o sebi ... in pekoča bolečina prebada njeno notranjost ... Isabelle odpre oči, ne vedoč kje ali kaj ali zakaj, z obrazom proti razpokanemu ometu ... medtem ko Macrae prodira vse globlje v njeno notranjost,

[*] Odlomek je povzet po slovenski izdaji knjige iz leta 1956 (Slovenski knjižni zavod, Ljubljana, zbirka Sodobni roman). Avtor prevoda je Janko Moder. – op. prev.

[*] Odlomek je vzet iz slovenske izdaje *Uliksesa* iz leta 1993 (Cankarjeva založba, Ljubljana, zbirka XX. Stoletje). Prevod je delo Janeza Gradišnika. – op. prev.

izvabljajoč iz nje naslednji krik, njena trzajoča glava trdo udari ob steno, ... njene dlani se oklenejo Macraejevih rok, ki še naprej tesno objemajo njeno zadnjico, gnetejo, jo obdelujejo s silo, porojeno iz obupa in želje, želje, da bi si jo vzel tako popolnoma ... da se zdi, kakor da bo odtrgal meso z nje, da bi ga použil, zdrobil, zmečkal v lastnih rokah ... In Isabelle ... zasliši glas, ki vpije "ne odnehaj, ne odnehaj", glas, kot bi ga iz globin priklicala pretekla leta, odmev glasov prednikov iz časov, ko je bil svet še mlad, "ne odnehaj, ne odnehaj". Čedalje bližje prihaja, ta atavistični glas, in presenečena spozna, da prihaja iz njenih ust, da se njene ustnice premikajo, da je to njen glas. ("Laurence St. Clair", *Izabela in Veronika: štirje meseci, štiri mesta*)

(4) Tri fotografije igralke Nicollette Sheridan, udeleženke Chris Evert teniškega turnirja za znamenite osebnosti, z dvignjenim krilom, ki razkriva njene črne spodnjice, in napisom "Zakaj ljubimo tenis". (*Playboy*, april 1995)

(5) Sprva me je spravljalo v zadrego, če mi je pod prho otrdel. A pri Corryju je bilo namernega razdražljivega miljenja tičev na pretek in cela vrsta članov se je dnevno pripravila do erekcije. Moje lastne, čeprav nekoliko manj pogoste erekcije so pričakovali in se jih veselili ... To golo druženje, ki je tvorilo ritualno jedro življenja v klubu, je ustvarilo svoje lastne neprimerne spodbude k idealnim razmerjem in mnogomoštvena dogajanja, ki ne bi mogla preživeti v svetu suknjičev in kravat, zaponk in volnenih plaščev. In kako težko je ohraniti družbene razlike pod prho. Le kako bi se lahko zdaj nasmehnil svojemu ogromnemu afriškemu sosedu, ki se je na slonji način odzval na mojo lastno erekcijo, hkrati pa se namrščil zavoljo pogubnega muzanja na skoraj deškem obrazu pod sosednjo prho. (Alan Hollinghurst, *The Swimming-Pool Library*)

(6) Svojo roko je položila v njegovo naročje in ostali predmeti v sobi, ostale slike, kavči, stoli, mize, omare, "pomembni" kosi, vsak po svoje dovršen, so ju zavestno obkrožili, da bi izrazili svoje priznanje in odobravanje. Njune oči so skupaj potovale od kosa do kosa, da bi zaobjele vso plemenitost – kakor da bi on meril modrost starih idej. Dve plemeniti osebi sta tako, sede, v pogovoru, ob čaju, zdrsnili v sijajen učinek in splošno harmonijo: gospa Verver in princ sta, četudi nehote, zasedla vsak svoje mesto kot visok izraz tiste vrste človeškega pohištva, ki jo je estetsko zahteval tak prizor. Zlitje njune navzočnosti z dekorativnimi prvinami, njun prispevek k zmagoslavju izbora, je bil popoln in vreden občudovanja; čeprav bi lahko obotavljajoč pogled, bolj prodoren, kot je zahtevala priložnost, v njiju odkril konkretno pričevanje o redki moči nakupovanja. Glas, s katerim je Adam Verver znova spregovoril, je bil nekaj posebnega, in kdo bi vedel, kje se je ustavila njegova misel? 'Le compte y est. Nekaj dobrih stvari imate tukaj.' (Henry James, *The Golden Bowl*)[8]

Večina del in avtorjev je znana. Hollinghurstov roman o gejevskem Londonu

[8] Odlomki so vzeti iz: D.H. Lawrence, *Mavrica*, str. 106; James Joyce, *Ulikses*, 2. knjiga, str. 310; "Laurence St. Clair", *Isabelle and Veronique: Four Months, Four Cities*, New York: Blue Moon Books, Inc., 1989, str. 2-4; Alan Hollinghurst, *The Swimming-Pool Library*, New York: Vintage, 1989, str. 20; Henry James, *The Golden Bowl*, New York: Penguin Books, 1985 (prva izdaja 1904), str. 574.

pred izbruhom AIDS-a so soglasno slavili kot enega najpomembnejših primerkov erotičnega pisanja v osemdesetih letih. Za vse tiste, ki ne poznajo opusa Laurenca St. Claira, bo verjetno zadoščal podatek, da se za tem psevdonimom skriva James Hankinson, strokovnjak za staro grško filozofijo in profesor filozofije na teksaški univerzi v Austinu, ki je napisal ta roman za standardno trdo pornografsko zbirko pod psevdonimom, pozneje pa priznal njegovo avtorstvo.

Pred seboj imamo torej pet primerov obnašanja, ki se zanje zdi, da si na nek način zaslužijo oznako "popredmetenje". V vsakem od njih se na ozadju spolnih razmerij na človeško bitje gleda kot na predmet in se ga tako tudi obravnava. Tom Brangwen dojema svojo ženo kot skrivnostno nečloveško naravno silo, "plameneče jedro teme". Molly skrči Blazes Boylana na velikost njegovih genitalij, pripisujoč mu manj človeškosti od žrebca, s katerim ga v šali primerja. Hankinsonov junak Macrae obravnava spečo Izabelo kot predčloveško, predzavestno bitje, ki je pripravno za vdor in uničenje in čigar edina kolikor toliko človeška izjava zgolj potrjuje njegovo primernost za prestajanje bolečine. Izsek iz *Playboya* skrči mlado igralko, izurjeno igralko tenisa, na telo, ki je na voljo za moško rabo: pravzaprav je njegovo sporočilo, da čeprav sama misli, da se razkazuje kot izurjen športnik, se *našemu* strmenju v resnici ves čas razkriva kot spolni objekt. Hollinghurstov junak se nam kaže kot nekdo, ki je v spolnem zijanju prostora za prhanje, zijanju, ki je domnevno osvobojeno izkrivljajočih razrednih ali slojnih pomislekov, v svojih someščanih zmožen videti enako zamenljiva telesa ali celo telesne dele. Zakonca Maggie in Adam pa drug o drugem razmišljata kot o neprecenljivih starinah, ki sta jih zbrala in uredila.

V tovrstnih razčlenitvah literarnih del je treba vedno razlikovati popredmetenje, ki ga eden od junakov izvaja nad drugim, od popredmetenja, ki so ga osebe deležne v besedilu, če gledamo nanj kot na celoto. Oba sta zame zanimiva kot primera človeškega obnašanja, ki ga je mogoče moralno oceniti, zato se bom v luči relevantnosti svoje razčlenitve za razpravo o pornografiji lotila tako vprašanja o moralnosti obnašanja, ki sestoji iz upodabljanja,[9] kot tudi vprašanja o moralnosti upodobljenega obnašanja. Obe vrsti obnašanja lahko naredimo za predmet moralne presoje, ne kaže pa ju mešati. Temu se je pogosto resda težko izogniti, je pa vredno vsaj poskusiti, ker so od tega razlikovanja odvisni odgovori na pomembna moralna vprašanja in ker se je z njim pri obravnavi primerov iz literature pač treba spoprijeti. Na srečo je etična kritika literature razvila bogato paleto koristnih razlikovanj. Še zlasti uporabno je Wayna Bootha trojno razlikovanje med (a) pripovedovalcem besedila (in/ali njegovimi drugimi junaki); (b) nakazanim [*implied*] avtorjem, to je občutkom za življenje [*sense of life*], ki se kaže v besedilu kot celoti; in (c) resničnim avtorjem, čigar številne poteze pri nakazanem avtorju manjkajo in pri katerem pogrešamo določene značilnosti, ki zaznamujejo slednjega.[10] Booth trdi, in sama se s tem popolnoma strinjam, da je eno etično kritizirati

[9] V zvezi z vprašanjem umetnikove ustvarjanja kot predmeta moralne presoje *glej* mojo razpravo o Henryju Jamesu v "Finely aware and richly responsible: literature and the moral imagination", v *Love's Knowledge*, New York: Oxford University Press, 1990.

[10] *Glej* Booth, *The Company We Keep: an Ethics of Fiction*, Berkeley: University of California Press, 1988.

ravnanje, upodobljeno v besedilu, nekaj povsem drugega pa kritizirati besedilo kot celoto; da bi prišli do slednjega, se moramo osredotočiti na nakazanega avtorja ter se vprašati, kakšno vrsto medsebojnega učinkovanja besedilo kot celota spodbuja v nas bralcih, kakšne želje in projekte prebuja in oblikuje v nas. Na ta način je etična kritika besedil dojemljiva za literarno obliko in obenem združljiva z etičnim vrednotenjem oseb.[11]

Na tem mestu bi veljalo reči, da nas Brangwenovo dojemanje lastne žene spominja na naravnanosti, ki jih Lawrence zagovarja na ravni navedenega besedila kot celote, pa tudi v drugih besedilih; da odnos Molly Bloom do Boylana še zdaleč ni edini odnos do spolnega razmerja, ki ga Joyce upodablja, celo v opisu Mollyjinega domišljanja ne; da so v Hankinsonovem besedilu ženske vseskozi opredmetene tako, kot kaže navedeni odlomek, ki je zgolj prvi v nizu čedalje bolj nasilnih prizorov, ki tvori celoto "romana";[12] da navedeni primer lepo povzema za *Playboy* tipično stališče v zvezi z ženskimi telesi in dosežki; da pa nas roman Henryja Jamesa, ravno nasprotno, s tem ko svoje protagoniste opisuje kot popredmetovalce, spodbuja k njihovi resni moralni kritiki. Pri Hollinghurstu gre za najbolj nenavaden primer in nisem si prav na jasnem, h kakšnem odnosu do njegovih protagonistov in njihovih fantazij nas besedilo kot celota opogumlja.

Če samo nakažem svoj odziv na navedena besedila: čeprav se mi nobeno od njih ne zdi v moralnem smislu preprosto in čeprav vsa prav gotovo ne bodo po okusu vsakogar, dva, morda trije primeri obnašanja v njih izstopajo kot posebej pogubni. (V zvezi z Jamesovimi junaki bi bila pripravljena uporabiti celo izraz "hudobni" [*evil*].) Vsaj eno od besedil kaže, kako je lahko določena vrsta popredmetenja razmeroma neškodljiva in celo prijetna; in vsaj eno, če ne dve kažeta, kaj bi nas lahko zavedlo, da bi v popredmetenju prepoznali čudovito sestavino spolnega življenja. Gledano v celoti, nas navedeni primeri pozivajo, naj razločimo več vidikov popredmetenja in priznamo njihovo medsebojno neodvisnost. Brž ko to storimo, bomo, tako vsaj menim, odkrili, da vse vrste popredmetenja niso enako sporne; da zahteva ovrednotenje vsake od njih podrobno oceno konteksta in okoliščin; in da bomo, ko enkrat uvedemo potrebna razlikovanja, dojeli, na kak način so vsaj nekatere od njih združljive s soglasjem in enako(pravno)stjo in zakaj bi lahko bile "čudovite" sestavine spolnega življenja.

I. Sedem načinov obravnavanja osebe kot stvari

Zdaj lahko pričnemo z razčlenjevanjem. Moj predlog je, da gre v vseh primerih popredmetenja za obravnavanje določene stvari kot nečesa drugega: nekdo obravnava *kot predmet* nekaj, kar v resnici ni predmet, ampak človeško bitje. Navedek

[11] *Glej* Booth, navedeno delo, 3. poglavje. Pri vprašanju o etični vrednosti preživljanja časa v družbi raznovrstnih besedil si Booth pomaga z Aristotelovim pojmovanjem prijateljstva.

[12] Rada bi poudarila, da govorim le o besedilu in da samemu Hankinsonu, ki so ga lahko k pisanju v takem žanru spodbudili taki ali drugačni razlogi, ne pripisujem nobenih motivov in stališč. Boothovo razlikovanje med "nakazanim avtorjem" in "dejanskim avtorjem" je treba brezpogojno spoštovati.

iz Dworkinove, ki sem ga vzela za iztočnico, vsebuje dokaj kantovski pojem človeškosti in po moje zasledimo tak pojem v večini kritik popredmetenja, ki so nastale pod vplivom MacKinnonove in Dworkinove. Ne glede na to pa se velja vendarle vprašati, kaj pomeni nekoga obravnavati *kot predmet*. Po moje zaobjema ta ideja vsaj naslednjih sedem pojmov:

(1) instrumentalnost: popredmetovalec obravnava predmet kot orodje za svoje namene;

(2) zanikanje avtonomije: popredmetovalec obravnava predmet kot nekaj, čemur manjka avtonomija in sposobnost samodoločanja;

(3) negibnost [*inertness*]: popredmetovalec obravnava predmet kot nekaj, čemur manjka sposobnost za delovanje in morda tudi dejavnost;

(4) zamenljivost: popredmetovalec obravnava predmet kot zamenljiv (a) z drugimi predmeti iste vrste in/ali (b) s predmeti druge vrste;

(5) prekršljivost: popredmetovalec obravnava predmet kot nekaj, čemur manjka obmejena celovitost [*boundary-integrity*], nekaj, v kar je dovoljeno vdreti, kar smemo zlomiti ali zmečkati.

(6) lastništvo: popredmetovalec obravnava predmet kot nekaj, kar je v lasti nekoga, kar je mogoče kupovati in prodajati itd;

(7) zanikanje subjektivitete: popredmetovalec obravnava predmet kot nekaj, česar izkustva in občutkov (če jih ima) mu ni treba upoštevati.[13]

Vsaka od navedenih opredelitev opisuje neko značilnost našega ravnanja s stvarmi, pa čeprav vseh stvari seveda ne obravnavamo kot predmete na vse opisane načine. Obravnavati stvar kot predmet še ne pomeni popredmetiti jo, kajti, kot rečeno, je za popredmetenje nujno, da pretvorimo v stvar, da obravnavamo *kot* stvar nekaj, kar v resnici ni stvar. Kljub temu pa nam bo kratek razmislek o ustaljenih načinih rokovanja s stvarmi pomagal uvideti, da se teh sedem značilnosti pojavlja skupaj, da pa se hkrati tudi razlikujejo med seboj. Na večino neživih predmetov običajno gledamo kot na orodje, ki rabi našim namenom, pa čeprav o nekaterih od njih sodimo, da si zaradi svoje lepote ali starosti ali pristnosti [*naturalness*] zaslužijo naše spoštovanje. Večino neživih predmetov obravnavamo kot nekaj, kar nima avtonomije, pa čeprav tu in tam kakšnemu predmetu v naravi ali celo posameznim strojem pripisujemo samostojno življenje. Številni, čeprav nikakor ne vsi predmeti so negibni in/ali nedejavni. Mnoge od njih je mogoče nadomestiti z drugimi predmeti podobne vrste (eno nalivno pero z drugim), včasih pa tudi s predmeti druge vrste (pero z urejevalnikom besedila, denimo), čeprav to seveda spet ne velja za vse. Nekateri predmeti se zdijo "prekršljivi"[14] ali taki, da jim manjka

[13] Vsak od teh sedmih opisov bi v povezavi z razpravami o pravilni razčlenitvi osrednjih pojmov zahteval bolj podrobno določitev. O tem, kaj je avtonomija ali kaj je subjektiviteta, namreč ni širšega soglasja.

[14] To besedo sem dala v narekovaje, saj se dobro zavedam njenih pomanjkljivosti; vse preveč antropomorfna je za stvari, kot so nalivna peresa.

obmejena celovitost, le da to spet ne velja za vse: otroku ne bomo dovolili razbiti in uničiti prav veliko predmetov v hiši. Številni predmeti so v lasti nekoga in se tako do njih tudi vedemo, toda spet ne vsi. (Zanimivo, da so neposedovani neživi predmeti – ponavadi deli narave – hkrati z veliko verjetnostjo tisti, ki jim pripisujemo določeno vrsto avtonomije in intrinzične vrednosti.) In nazadnje, večino predmetov obravnavamo kot bitnosti, katerih izkustev in občutkov nam ni treba upoštevati, pa čeprav smo od časa do časa prisiljeni o delih naravnega okolja razmišljati drugače – ali gre pri tem za prepovedano pripisovanje človeških potez ali ne, tu ne morem soditi. Kakorkoli že, na seznamu najdemo skupino znanih odnosov do stvari, ki vsi po vrsti nastopajo v feministični razlagi popredmetenja oseb. S popredmetenjem imamo opraviti vselej, kadar drugo človeško bitje obravnavamo na enega ali več opisanih načinov.

Ali bi morali reči, da je vsak od teh načinov obravnavanja zadosten pogoj za popredmetenje oseb? Ali pa šele določena množica teh značilnosti skupaj zadošča zanj? To vprašanje bi raje pustila odprto, ker se mi zdi uporaba te besede preveč nejasna. Na splošno bi rekla, da je "popredmetenje" razmeroma ohlapen izraz za skupino lastnosti, ki ga včasih uporabljamo za označevanje zgolj ene od njih, še pogosteje pa več le-teh. Brez dvoma obravnavamo stvari še na druge načine – se jih dotikamo, jih vidimo –, ki ne pričajo o popredmetenju v primeru enakega ravnanja z osebami, zato lahko utemeljeno sklepamo, da gre pri naštetih sedmih primerih vsaj za kažipote na poti do tega, kar se je mnogim ljudem zdelo moralno problematično. Nekateri elementi na seznamu – zlasti zanikanje avtonomnosti in zanikanje subjektivitete – pritegnejo našo pozornost od samega začetka, ker so videti kot načini obravnavanja, pri katerih se ne bi posebej zadrževali, če bi zadevali zgolj ravnanje s stvarmi, ker se pač vprašanja avtonomnosti in subjektivitete tam ne zastavljajo; ravno zato so videti najbolj obetavni kandidati za opredelitev obravnavanja oseb kot predmetov. Iz česar je mogoče razbrati, da jim bomo v nadaljevanju posvetili posebno pozornost, da nas bo torej enako zanimalo ravnanje, ki ga osebam odrekamo, in pa tisto, ki jim ga ne ostanemo dolžni.[15]

Kakšna je zveza med omenjenimi značilnostmi? Pomagajmo si najprej z dvema primeroma iz sveta stvari: z nalivnim peresom in Monetovo sliko. Nalivno pero obravnavamo kot predmet na vseh sedem načinov s seznama, morda je izjema le prekršljivost. To pomeni, da bi se nam sicer lahko zdelo neprimerno ali vsaj potratno lomiti nalivna peresa, da pa bi iz tega težko izpeljali moralno prepoved. Uporaba nalivnega peresa kot orodja, kot nečesa neavtonomnega, negibnega, zamenljivega (z drugimi peresi, včasih pa tudi z drugimi pripomočki ali stroji), posedovanega in brez subjektivitete, je videti kot ustaljen in ustrezen način njegove uporabe. Slika je po drugi strani brez dvoma neavtonomna, posedovana, negibna (čeravno ne nedejavna) in brez subjektivitete; vsekakor pa ni zamenljiva, ne z drugimi slikami in ne – razen v omejenem smislu, namreč, da jo lahko kupimo ali prodamo, iz česar pa ne izhaja vsesplošna zamenljivost – s čimerkoli drugim; nje-

[15] Enako velja za "prekršljivost" – *glej* 14. opombo zgoraj –, kljub temu da v primeru izbire izraza, kot je "zlomljivost" [*breakability*], ne bi bilo tako.

ne meje so dragocene in težko bi rekli, da je zgolj orodje v rokah tistih, ki jo uporabljajo in ob njej uživajo. Iz česar lahko razberemo, da se predmeti med seboj močno razlikujejo. Eni so dragoceni in zanje običajno velja, da niso zamenljivi ter da premorejo obmejeno celovitost (da so neprekršljivi).[16] Spet drugi pa so manj dragoceni in torej taki, da jih je mogoče z nečim nadomestiti in da ni nič narobe, če vdremo vanje.

Elementi s seznama se razlikujejo še po drugi plati. Na primeru s sliko vidimo, da iz pomanjkanja avtonomnosti še ne izhaja nujno instrumentalnost, tudi če je res, da vselej, kadar nekaj obravnavamo kot orodje, temu odrekamo avtonomnost; zaradi tega, ker je večina predmetov negibnih, nam v namene kasnejše razprave ne bi smelo ostati prikrito, da negibnost ni nujen pogoj ne za pomanjkanje avtonomnosti in ne za instrumentalnost. Moj urejevalnik besedila je koristen in torej dobro rabi mojim namenom prav zato, ker ni negiben. Podobno tudi za instrumentalnost velja, da iz nje ne izhaja, da nam ni treba upoštevati občutkov in subjektivitete – ali bo neka stvar uporabno orodje v rokah dane osebe ali ne, je lahko odvisno od zanimanja te osebe za izkustva te stvari (kot bo lepo razvidno iz naših pornografskih primerov). Kar zadeva prekršljivost, se zanjo zdi, da ne izhaja iz nobenega od preostalih šestih elementov. Celo za zamenljive primerke velja, da jih navadno ne smemo zlomiti ali razbiti, pa čeprav je res, da gre pri stvareh, ki zanje taka prepoved ne velja, običajno za zamenljive primerke, nemara zato, ker je jasno, da jih lahko nadomestimo z drugimi primerki iste vrste.

Nadalje, da je večina predmetov v lasti nekoga, ne bi smelo prikriti dejstva, da lastništvo ne izhaja iz nobenega drugega elementa s seznama. Ali kateri od njih izhaja iz lastništva? Zamenljivost vsekakor ne, kot kaže primer s sliko. Pa tudi prekršljivost, negibnost in verjetno tudi instrumentalnost ne, kot kaže naš odnos do domačih živali in celo rastlin. (Zanje ne mislimo, da so zgolj orodje, ki rabi našim namenom.) Zato pa iz lastništva verjetno izhaja pomanjkanje sposobnosti za samodoločanje in pomanjkanje avtonomnosti; pravzaprav se zdi lastništvo pojmovno povezano z omenjeno odsotnostjo, tudi če za nekatere stvari nedvomno velja, da so lahko povsem neavtonomne, ne da bi bile v lasti nekoga.

In končno, stvar lahko obravnavamo kot nekaj, česar izkustev in občutkov nam ni treba upoštevati, ne da bi jo zato že tudi obravnavali zgolj kot orodje, kot nekaj

[16] S tem v zvezi bi si bilo zanimivo ogledati pravni nauk o "avtorskih pravicah", ki ustvarjalce umetniških del v večjem delu Evrope, čedalje bolj pa tudi v Združenih državah, varuje pred spornimi posegi v umetniško delo tudi še po tem, ko so se odrekli lastništvu nad njim. Po tehnični plati imamo v takem primeru opraviti s pravicami umetnika in ne umetnine, s pravicami, ki se jim lahko umetnik odreče, le da potrebuje v primeru skupinskega dela za to soglasje ostalih avtorjev; v nastalih okoliščinah pa ima vendarle delo samo na nek način pravico do tega, da ga ne skazijo ali uničijo ali spremenijo na nedovoljen način. Za dober pregled omenjene doktrine *glej* Martin A. Roeder, "The doctrine of moral right: a study in the law of artists, authors and creators", *Harvard Law Review*, 53 (1940), str. 554-78; *glej* tudi Peter H. Karlen, "Joint ownership of moral rights", *Journal*, Copyright Society of the U.S.A. (1991), str. 242-75; za primer kritike nedavno sprejete zakonodaje nekaterih zveznih držav *glej* Thomas J. Davis ml., "Fine art and moral rights: the immoral triumph of emotionalism", *Hofstra Law Review*, 17 (1989), str. 317 in dalje. Za omenjene navedke se zahvaljujem Williamu Landesu.

zamenljivega ali kot nekaj prekršljivega – kar je vse razvidno iz primera z Monetovo sliko; pa tudi ne kot neko lastnino (Veliki kanjon, puščava Mojave) in, to se zdi jasno, kot nekaj negibnega (moj urejevalnik besedila). Ali je obravnava določene stvari kot nečesa, česar izkustev in občutkov nam ni treba upoštevati, združljiva z njeno obravnavo kot nečesa avtonomnega? Mislim, da najverjetneje ne. Spet se zdi, da je oboje pojmovno povezano.

Pravzaprav smo ugotovili, da je avtonomnost v nekem smislu najbolj zahteven pojem na našem seznamu. Težko, če ne celo nemogoče, si je zamisliti primer, v katerem bi neživ predmet obravnavali kot nekaj avtonomnega, medtem ko si lahko za vsakega od preostalih pojmov izmislimo ustrezno izjemo. Videti je, da obravnava nečesa kot avtonomnega vključuje obravnavo te stvari kot neinstrumentalne, ne preprosto negibne, ne posedovane in kot nečesa, česar izkustev in občutkov ne smemo kar tako zanemariti. Edina vrsta popredmetenja, ki je očitno združljiva z obravnavanjem nečesa kot avtonomnega, je obravnavanje tega kot nečesa zamenljivega, pa še to v le omejenem smislu zamenljivosti z drugimi avtonomnimi akterji. To se po vsemu sodeč najbolj nanaša na Hollinghursta in na dobro premišljeno ideologijo moškega homoseksualnega prešuštva, katere morda najlepši zgled so *Gejevske ideje* avtorja Richarda Mohra, kjer ta popredmetenje kot zamenljivost povezuje z demokratično enako(pravno)stjo.[17] K temu vprašanju se bom še vrnila. Obravnavanje nečesa kot prekršljivega, brez obmejene celovitosti, je nemara prav tako združljivo z obravnavanjem tega kot nečesa avtonomnega in zagovorniki sporazumnega sadomazohizma, denimo lezbična avtorica Gayle Rubin in gejevski avtor Richard Mohr, to tudi izrecno trdijo. Dokaj presenetljivo enako stališče v zgovornem in osupljivem argumentu zagovarja tudi konzervativni politični filozof Roger Scruton.[18] (Scrutonova celotna razčlemba lahko veliko ponudi osebi, ki poskuša razmišljati o tej temi; gre brez dvoma za doslej najbolj zanimiv filozofski poskus odgovoriti na moralna vprašanja, ki zadevajo naše obravnavanje oseb kot spolnih partnerjev.)

Po drugi strani se spet na nek način instrumentalnost zdi najbolj zahteven pojem. Zamislimo si lahko celo vrsto primerov, v katerih je dopustno osebo ali stvar obravnavati kot nekaj neavtonomnega (Monetova slika, naše domače živali, naši majhni otroci), ne pa tudi kot orodje, ki izključno ali primarno rabi našim namenom. Tak odnos do slike bi bil, kot rečeno, slab, pa čeprav bi sliki težko pripisali avtonomnost. Zanimivo je videti, kako malo drugih oblik obravnavanja nečesa kot predmeta jasno izključimo, če se odločimo, da tega ne bomo obravnavali kot orodja. Kaj vse poleg tega še izhaja iz odločitve, da bomo stvar obravnavali kot, če naj uporabim kantovsko frazo, cilj po sebi? Obravnavanje te stvari kot nečesa avtonomnega že ne, kot sem dejala; kar pa seveda ne izključuje možnosti, da je

[17] Richard D. Mohr, *Gay Ideas: Outing and Other Controversies*, Boston: Beacon Press, 1992, zlasti esej "Knights, young men, boys: masculine worlds and democratic values", str. 129-218.

[18] *Glej* Rubin, "Thinking sex", v *The Lesbian and Gay Studies Reader*, ur. H. Abelove in drugi, New York: Routledge, 1993; Mohr, navedeno delo. *Glej* R. Scruton, *Sexual Desire: a Moral Philosophy of the Erotic*, New York: The Free Press, 1986.

obravnavanje nečesa kot avtonomnega nujna lastnost neinstrumentalnega obravnavanja *odraslih človeških bitij*. Prav tako iz nje ne izhaja obravnavanje te stvari kot negibne, kakor kaže primer s sliko; pa čeprav je tudi tu vsaj na prvi pogled mogoče prepričljivo reči, da neinstrumentalno obravnavanje odraslih ljudi zahteva priznanje njihove sposobnosti za delovanje in dejavnosti. Tudi obravnavanje te stvari kot nezamenljive ne izhaja iz nje, vsaj na prvi pogled ne. Vsak posamezen kos izbranega jedilnega pribora iz srebra se mi lahko zdi dragocen sam po sebi, pa vendar hkrati tak, da ga lahko zamenjamo za katerikoli drug kos. Prav tako iz nje ne izhaja obravnavanje te stvari kot nečesa, kar ima subjektiviteto, vsaj v splošnem ne (kot spet kaže primer s sliko); čeprav se lahko tudi tu izkaže, da odraslega človeka ne moremo obravnavati kot cilj po sebi, ne da bi mu priznali njegovo ali njeno subjektiviteto. In končno, nejasno je, ali obravnavanje nečesa kot cilja po sebi zahteva, da gledamo na to stvar kot na nekaj neprekršljivega. To bo v celoti odvisno od narave predmeta. (Nekatere eksperimentalne umetnine nas, denimo, vabijo, naj jih razbijemo.) V celoti gledano pa sta obravnavanje nečesa kot cilja po sebi in obravnavanje istega kot nečesa neprekršljivega lahko pojmovno povezana, tako da razbiti ali zdrobiti predmet navadno pomeni uporabiti ga v lastne namene na način, ki zanika njegov naravni razvoj in lahko celo ogrozi njegov obstoj.

Na tem mestu bom preskočila zanimiva vprašanja popredmetenja, ki se zastavljajo v zvezi z našim ravnanjem z rastlinami in drugimi živalmi, in se lotila primerov, ki vključujejo obravnavanje enih človeških bitij s strani drugih človeških bitij. Pustimo za trenutek ob strani področje spolnosti in si najprej oglejmo odnos med staršem in otrokom. Način, kako starši obravnavajo svoje otroke, skoraj vedno vključuje zanikanje njihove avtonomije, pa tudi nekatere, čeprav ne vse vidike lastništva. Po drugi strani pa je vedno in povsod veljalo, da je slabo, če starši ne spoštujejo telesne celovitosti svojih otrok – pretepanje in spolna zloraba sta kljub svoji razširjenosti bolj ali manj soglasno obsojana. Nič lažje ne bi bilo najti otrok, ki jih obravnavajo kot nekaj negibnega in ne dovolj dejavnega. Po drugi strani pa se je stopnja, v kateri so starši otroke uporabljali kot orodje za svoje namene, kot bitja, katerih občutkov ni treba upoštevati, in celo kot nekaj zamenljivega,[19] skozi prostor in čas močno spreminjala. V skladu s sodobnimi ameriškimi pogledi na vzgojo otrok bi šlo pri vseh treh oblikah popredmetenja za resne moralne prekrške; v drugih obdobjih in krajih pa ni bilo tako.

Oglejmo si zdaj Marxovo pojasnitev obravnavanja delavcev kot predmetov v kapitalizmu (pri tem bomo odmislili vprašanje njene resničnosti).[20] Za njegovo raz-

[19] Na zanimiv način lahko zapoved brezpogojne ljubezni do otrok pripelje do tega, da v ljubezni spregledamo otrokove individualne značilnosti, kar bi lahko veljalo za pohvalno plat starševske ljubezni. *Glej* Gregory Vlastos, "The individual as object of love in Plato", v *Platonic Studies*, Princeton: Princeton University Press, 1973.

[20] Za MacKinnonin opis odnosa med to pojasnitvijo in njeno feministično razlago popredmetenja, *glej Feminist Theory*, str. 124; primerjaj tudi str. 138-139. Iz tamkajšnje razprave je jasno razvidno, da izraz "popredmetenje" v pomenu, v kakršnem ga uporablja MacKinnonova, ustreza Marxovemu govoru o "postvarjenju" (*Versachlichung*) ali "porečenju" (*Verdinglichung*) v *Kapitalu*, ter da je tesno povezan s pojmom "povnanjenja"

člembo so absolutno ključne odsotnost resnične avtonomije, instrumentalnost in pomanjkanje skrbi za izkustva in občutke (čeprav se zdi, da Marx dopušča, da se delavce kljub vsemu obravnava z določeno dozo obotavljajoče zavesti o njihovi človeškosti in ne preprosto kot orodja ali celo živali).[21] Delavce se prav tako obravnava kot nekaj, kar je mogoče v celoti zamenjati, bodisi z drugimi pripravnimi delavci ali pa občasno s stroji. Ne obravnava pa se jih kot negibne: njihova vrednost za kapitalističnega proizvajalca izvira ravno iz njihove dejavnosti. Ne glede na druge pomanjkljivosti, ki jih očita sistemu, pa Marx ne misli, da jih obravnavajo kot nekaj fizično prekršljivega. Za fizično varnost delavcev je vsaj po zakonski plati poskrbljeno, tudi če bolj malomarno, in v postopnem načenjanju zdravja zaradi podstandardnih življenjskih razmer bi lahko prepoznali vrsto počasne prekršitve zoper telo. Do duhovne prekršitve, kar je Marxov glavni očitek sistemu, po drugi strani prihaja, kadar so delavci prikrajšani za nadzor nad osrednjimi sredstvi za svoje samodoločanje kot ljudje. In končno, čeprav nima delavcev v dobesednem pomenu nihče v lasti in se zato v moralnem pogledu brez dvoma razlikujejo od sužnjev, imamo vendarle na neki globlji ravni opraviti z lastniškim odnosom – ker je pač delavcu to, kar mu najbolj pripada, namreč proizvod njegovega dela, tudi najbolj odvzeto. Po mnenju MacKinnonove je spolnost za feminizem to, kar je delo za marksizem: v obeh primerih sem skladno s teorijo prikrajšan za nekaj, kar je najbolj del mene samega in kar mi najbolj pripada.[22] To analogijo si velja zapomniti, ko bomo vstopali na področje spolnosti.

Premislimo zdaj o suženjstvu. Suženjstvo je po definiciji oblika lastništva. Ta oblika lastništva vsebuje zanikanje avtonomije, pa tudi uporabo sužnja kot orodja, ki rabi izključno namenom lastnika. (Aristotel opredeli sužnja kot "živo orodje".) To velja za samo ustanovo suženjstva in dejstvo, da se lahko med lastniki in sužnji občasno sklenejo neinstrumentalna prijateljstva (to možnost je tudi Aristotel priznaval), na tem ničesar ne spremeni. (Kot pravi Aristotel, prijateljstvo v tem primeru ni sklenjeno s sužnjem kot sužnjem, ampak s sužnjem kot človekom.[23]) Zakaj tako, ko pa sem vendar v primeru slik, doma negovanih rastlin in domačih ži-

(*Entäußerung*), ki ga Marx sam povezuje z "Entfremdung", kar se navadno prevaja kot "odtujitev". MacKinnonova predstavi Marxov argument za trditev, da je "uresničenje" sebstva v razmerah zasebne lastnine v resnici oblika odtujitve sebstva, nato pa doda, da medtem ko je v primeru lastnine "odtujitev družbeno naključna motnja" v procesu uresničenja, je v spolnosti v njeni trenutni obliki popredmetenje ženske preprosto *istovetno* z odtujitvijo: "gledano z vidika predmeta ženske niso ustvarjale popredmetenj, temveč so bile popredmetenja."

[21] Prav gotovo bi se lahko vprašali, ali je Marx morda podcenjeval razliko med položajem delavca, ki izhaja iz pogodbe, katera zahteva vsaj minimalno soglasje, in položajem sužnja, ki ni v ničemer posledica danega soglasja. Želja, da bi izenačili odnose, ki se morda razlikujejo v podrobnostih, je v tesni zvezi z željo MacKinnonove in Dworkinove, da bi zabrisali sleherno razliko med različnimi vrstami spolnih razmerij.

[22] *Feminism Unmodified*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1987, str. 48. *Glej* tudi *Feminist Theory*, str. 124, 138-139. Po mnenju MacKinnonove Marx trdi, da delavec svoje sebstvo vloži v "proizvode in odnose", ki jih ustvarja, da se v teh proizvodih "utelesi" [*embodies*]. Po takem tolmačenju gre pri Marxovi ideji za različico misli, ki jo predstavi Diotima v Platonovem dialogu *Simpozij*, in sicer, da skušajo človeška bitja ustvariti izdelke, ki bodo razširili in podaljšali njihovo identiteto.

[23] Na ta način, predlagam, gre razumeti tudi spodbudo z osvoboditvijo od suženjstva kot nagrado za trdo delo: gre za spodbudo, ki strogo vzeto ni del ustanove in ki jo ponujajo sužnju kot človeku. Druge spodbude za trdo delo ne vključujejo priznanja avtonomnega delovanja in smotrnosti.

vali opozorila, da obravnavati nekaj kot lastnino ne pomeni obravnavati to stvar kot orodje? Menim, da je treba razlago za tako povezanost iskati v za suženjstvo značilnem tipu lastništva in pa v njegovem odnosu do človeškosti sužnja. Brž ko enkrat na človeško bitje gledamo kot na stvar, ki jo smemo kupiti ali prodati, to človeško bitje *ipso facto* obravnavamo kot orodje, ki rabi izključno našim lastnim namenom. Razlog za to morda tiči v dejstvu, da, kot sem predlagala, priznanje avtonomije izhaja iz ne-instrumentalnega obravnavanja samo v primeru odraslih človeških bitij, ne pa tudi v primeru slik in rastlin; lastništvo pa je po definiciji nezdružljivo z avtonomijo.

Po drugi strani pa sužnjev nedvomno ne obravnavajo kot nekaj negibnega, ravno nasprotno. Tudi zamenljivi niso nujno, ker so pač lahko posebej izvedeni v nalogah, ki jih opravljajo. Iz obravnavanja sužnjev kot predmetov, ki je za to ustanovo značilno, pa vendarle izhaja določena zamenljivost, in to v smislu, da je vsaka oseba skrčena na skupek telesnih delov, ki opravljajo določeno nalogo, in da jo je zato mogoče nadomestiti z drugim podobnim telesom ali strojem. Sužnji niso nujno prekršljivi; zakoni celo izrecno prepovedujejo posilstvo in/ali telesno zlorabo sužnjev. Ni pa težko ugotoviti, kako je na podlagi tovrstnega, za ustanovo bistvenega obravnavanja sužnjev kot predmetov lahko nastal vtis, da ima lastnik pravico uporabiti sužnjevo telo tako, kot se mu zahoče. Brž ko drugo osebo obravnavamo kot orodje in ji pri tem zanikamo avtonomijo, postane malo težje razumljivo, zakaj naj bi bila posilstvo ali pretepanje napačna, če seveda odmislimo, da se zaradi njiju zmanjša učinkovitost orodja. In končno, sužnjem ne odrekajo vedno subjektivitete; zamisliti si jih je mogoče kot bitja, ki so duševno dobro pripravljena na prispevati svoj delež; tudi o njihovih ugodjih in trpljenju lahko razmišljamo na podlagi omejenega vživetja. Po drugi strani pa velja, če naj še enkrat ponovim, da vodi odločitev, da osebe ne bomo obravnavali kot cilja po sebi, ampak zgolj kot orodje, po naravni poti do slabitve domišljije. Ko je enkrat ta osnovna poteza za nami, je zelo enostavno postopoma prenehati zastavljati vprašanja, ki nam jih ponavadi narekuje morala, kot, denimo, "Kaj bo ta oseba najverjetneje občutila, če storim *X*?", "Kaj si ta oseba želi in kako bo moja izvršitev dejanja vplivala na izpolnitev teh želja?" in podobno.

Zadnji primer je nekakšna priprava na razčlenitev spolnosti pri MacKinnonovi in Dworkinovi, ker kaže, kako lahko določena vrsta instrumentalne uporabe oseb, kjer zanikamo njihovo avtonomijo, ki jih odlikuje kot osebe, človeško bitje v očeh popredmetovalca tako oropa človeškosti, da se zdi zrelo še za druge zlorabe – za zavračanje domišljije, vpleteno v zanikanje subjektivitete,[24] za zanikanje individualnosti, ki je na delu v zamenljivosti, in celo za telesno in duševno prekršitev in zlorabo, če se zdi, da se tako ravnanje najbolje ujema z voljo in namerami popredmetovalca. Nauk pričujoče zgodbe bi lahko strnili v spoznanju, da je nekaj prav posebej problematičnega v instrumentalizaciji človeških bitij, in sicer, da vključuje zanikanje tega, kar je zanje kot človeška bitja bistveno, to je statusa bi-

[24] Čeprav bomo, naj na to še enkrat opozorim, videli, da lahko vrste instrumentalne rabe oseb vsebujejo zavzeto zanimanje za subjektivno izkustvo.

tij, ki so cilji po sebi. Iz tega zanikanja po vsemu sodeč izhajajo še druge oblike popredmetenja, ki jih prva oblika sicer logično ne vsebuje.

Toda bodimo pozorni, instrumentalizacija ni v vseh kontekstih enako problematična. Če s svojim ljubimcem poležavam na postelji in uporabim njegov trebuh kot vzglavnik,[25] ni v tem nič pogubnega, če seveda to storim z njegovim soglasjem (ali pa, če že spi, v utemeljenem prepričanju, da ga to ne bi motilo) in ne da bi mu prizadejala bolečino ter če to storim v kontekstu razmerja, v katerem ga navadno ne obravnavam zgolj kot vzglavnik.[26] Vse to kaže, da ni problematična instrumentalizacija kot taka, temveč obravnavanje nekoga primarno ali izključno kot sredstva. Širši kontekst razmerja postane potemtakem bistven in k njemu se bom še vrnila.

II. Kant, Dworkin in MacKinnon

Počasi pričenjamo zaznavati obrise območja tega pojma in ugotavljati, kako zmuzljiv in večplasten je. Prav tako se počasi bližamo osrednji ideji razčlenitve pojava pri MacKinnonovi in Dworkinovi. Kot v izrednem članku dokazuje Barbara Herman,[27] je ta osrednji pojem kantovski. V središču Kantove razčlenitve spolnosti in zakonskega stanu je ideja o spolni sli kot izjemno močni sili, ki spodbuja k obravnavanju oseb kot predmetov, s čimer je imel v mislih zlasti njihovo obravnavanje ne kot ciljev po sebi, temveč kot sredstev ali pripomočkov za zadovoljitev svojih lastnih želja.[28] Tovrstna instrumentalizacija oseb je po njegovem tesno povezana tako z zanikanjem avtonomnosti – drugi osebi želimo narekovati, kako naj se obnaša, da bi si tako zagotovili svojo lastno zadovoljitev – kot tudi z zanikanjem subjektivitete – osredotočeni zgolj na zagotovitev lastne zadovoljitve se prenehamo spraševati, kako se druga oseba počuti ali o čem razmišlja. Videti je, da so to edini trije pojmi, ki zanimajo Kanta. Negibnost, zamenljivost, lastništvo in celo prekršljivost ga ne zanimajo, pa čeprav ni težko videti, kako bi lahko opisana instrumentalizacija – tako v tem primeru kot v primeru sužnja – privedla do sklepa, da smemo drugo telo oskruniti ali zlorabiti, če si le akter s tem zagotovi lastno ugodje. Dworkinova, ki se tu opira na Kanta, vsekakor poveže to dvoje, ko najde vzrok za razširjenost spolnih zlorab in sadističnega nasilja v začetnem dejanju zanikanja avtonomije in statusa cilja samo po sebi.[29]

---

[25] Ta primer dolgujem Lawrencu Lessigu.

[26] En način, kako si priti na jasno o tem vprašanju, je, da se vprašamo, v kolikšni meri sem mu s tem, ko sem ga uporabila za vzglavnik, preprečila, da si pridobi pomembne sposobnosti, s katerimi enači svojo blaginjo, oziroma da te sposobnosti dejavno uporablja. Ali mu preprečujem, da bi vstal in kaj pojedel? Da bi spal? Da bi se sprehajal naokrog? Da bi bral knjigo? In podobno.

[27] "Could it be worth thinking about Kant on sex and marriage?", v Louise Antony in Charlotte Witt (ur.), *A Mind of One's Own: Feminist Essays on Reason and Objectivity*, Boulder: Westview, 1993, str. 49-67.

[28] *Glej Lectures on Ethics*, še zlasti naslednji odlomek, ki ga navaja Hermanova na 55. strani: "Vzeta sama zase pomeni spolna ljubezen razvrednotenje človeške narave; kakor hitro namreč oseba postane objekt poželenja nekoga drugega, prenehajo delovati vsi motivi, značilni za moralno razmerje, zakaj kot objekt poželenja za drugo osebo postane stvar in vsak jo lahko obravnava in uporablja kot stvar."

[29] *Glej Intercourse*, New York: Free Press, 1987, str. 122-23: "Kulturi in izkustvu je skupno priznanje, da gre pri

Zakaj Kant misli, da spolnost naredi vse to? Njegov argument je vse prej kot jasen, lahko pa ga poskusimo dodelati. Kantova ideja je, da spolna sla in ugodje v našem lastnem telesu povzročata silovite občutke; da ti občutki vsaj začasno preženejo iz našega duha vse druge misli, vključno z mislijo o spoštovanju do človeštva, ki je značilna za moralno držo do oseb. Kant po vsemu sodeč prav tako verjame, da ti občutki preženejo vsak pomislek o ugodju ali izkustvu našega spolnega partnerja, in storijo, da se vsa pozornost preusmeri na naša lastna telesna stanja. V takem duševnem stanju v drugi osebi nismo sposobni videti nič drugega kakor orodje za naše lastne interese, kopico telesnih delov, ki se jih da uporabiti v naše lastno zadovoljstvo, medtem ko neustavljiva potreba po zagotovitvi lastne spolne zadovoljitve jamči, da se bo instrumentalizacija (z njo pa zanikanje avtonomije in subjektivitete) nadaljevala vse dotlej, dokler spolni akt ne bo dosegel svoje dovršitve. Hkrati bo močan interes za spolno zadovoljitev vsakega od partnerjev napeljal k temu, da bo drugemu partnerju dovolil, da ga obravnava kot predmet, še več, k njegovemu soglasju k temu, da ga bo drugi razčlovečil, da bi le lahko tudi sam razčlovečil njega.[30] Kant vidi očitno v tem univerzalno lastnost spolnosti in ne zgolj nekaj, kar bi zaznamovalo moško spolnost, svoje razčlenitve pa tudi ne navezuje na vprašanja družbene hierarhije ali asimetričnega procesa družbenega oblikovanja erotične želje. V tipičnem spolnem odnosu si po njegovem mnenju oba partnerja enako goreče želita biti hkrati popredmetovalec in predmet.

MacKinnonova in Dworkinova v nekem smislu sicer sledita Kantu, a se tudi pomembno oddaljujeta od njega. Podobno kot Kant pričenjata z mislijo, da si vsa človeška bitja zaslužijo spoštovanje in da je spoštovanje do nekoga nezdružljivo s tem, da bi ga obravnavali kot sredstvo, pa tudi z zanikanjem njegove avtonomnosti in subjektivitete.[31] V nasprotju s Kantom pa ne verjameta, da so ta zanikanja notranja sami spolni sli. O tem, kako naj bi se spolna sla izognila omenjenim problemom, sicer ne povesta veliko, bolj izrecno erotični deli proze Dworkinove pa nakazujejo, da je mogoče v spolnosti stremeti k vzajemno izpolnjujočemu, zlitemu doživetju ugodja, v katerem se obe strani začasno odrečeta avtonomiji na neproblematičen način (način, ki krepi dojemljivost in občutljivost za drugo osebo), to je, ne da bi ena instrumentalizirala drugo ali izgubila zanimanje za njene potrebe. Ker je na Dworkinovo očitno močno vplival Lawrence, se bom k temu vprašanju vrnila ob obravnavi njegovega dela. Še več, v svojih razpravah o Jame-

spolnem občevanju po eni strani za normalno uporabo ženske, v kateri se potrjuje njen človeški potencial, po drugi pa za nasilno zlorabo, za nepopravljivo oskrunitev njene zasebnosti, za nepreklicno spremembo njenega sebstva, od katere si ne bo nikoli opomogla ..."

[30] Za Kanta spolnost torej ni nekakšno pogodbeno razmerje, v katerem bi lahko drugo osebo uporabili kot sredstvo na splošnem ozadju vzajemnega spoštovanja: spolna sla namreč v skladu z njegovo razčlembo izključuje vsako možnost spoštovanja. To velja celo za zakonsko zvezo (*glej* spodaj), le da tam pravno ozadje zagotavlja, da bo spoštovanje navzoče vsaj v njenih preostalih vidikih.

[31] Za zelo kantovski primer *glej Intercourse*, str. 140-41: "Njena človeškost še zlasti trpi, ko se sprijazni s statusom predmeta: ko potihoma sprejme manj svobode, manj zasebnosti, manj celovitosti. S tem ko postane predmet, zato da bi jo on lahko opredmetil in nategnil, prične politično sodelovati z njegovo nadvlado; ko potem prodre vanjo, je to zanj in zanjo potrditev njenega bistva: da je nekaj in ne nekdo; vsekakor ne nekdo enakopraven."

su Baldwinu v delu *Intercourse*[32] daje Dworkinova jasno vedeti, da lahko po njenem spolni odnosi med homoseksualnimi moškimi že v tem trenutku, v naši skupnosti, uprimerjajo te dobre lastnosti. Težave ne izvirajo iz kakšne otopelosti same spolne sle, temveč iz načina erotične socializacije v s hierarhičnostjo in z nadvlado prežeti družbi. Moški se naučijo doživljati slo v povezavi s paradigmatskimi scenariji nadvlade in instrumentalizacije. (Dejstvo, da vidita tako MacKinnonova kot Dworkinova primarni vir teh paradigmatskih scenarijev v pornografiji, pojasnjuje, zakaj v svojih delih le-tej pripisujeta tolikšen pomen.) Ženske se naučijo doživeti slo v povezavi z enakimi paradigmatskimi scenariji, se pravi, da se naučijo erotizirati svojo podrejenost in pretvorbo v predmet. Popredmetenje zato po njunem mnenju ni enakomerno: na eni strani je popredmetovalec, na drugi pa prostovoljka za status predmeta. Kar spet pomeni, da le od ženske spolnost zahteva, da se odpove človeškosti in pusti spremeniti v nekaj, namesto da bi ostala nekdo. MacKinnonova in Dworkinova dajeta občasno slutiti, da vsebuje tovrstno popredmetenje elemente negibnosti,[33] zamenljivosti in lastništva;[34] meni pa se zdi nasprotno dokaj očitno, da je v samem jedru pojma, kot ga sami uporabljata, instrumentalnost, ki je na kantovski način povezana z zanikanjem avtonomnosti in subjektivitete, na podoben način pa še z možnostjo vdora in zlorabe.[35]

Kant najde rešitev za problem spolnega popredmetenja v zakonski zvezi.[36] Po njegovem lahko popredmetenje razorožimo le, če omejimo spolne odnose na razmerja, ki so institucionalno strukturirana tako, da – vsaj pravno, če že ne tudi moralno – krepijo in jamčijo medsebojno spoštovanje in obzirnost. Kadar sta se obe stranki prisiljeni na različne načine vzajemno podpirati, to zagotavlja določeno spoštovanje do druge osebe, ki ga tudi strasti spolnega odnosa ne morejo uničiti, pa čeprav daje Kant po drugi strani jasno vedeti, da ne bosta mogla tako spoštovanje in praktična ljubezen nikoli obarvati ali navdihniti samega spolnega odnosa.[37] Kanta, kar je prav značilno zanj, ne skrbi preveč asimetrična ali hierarhična narava zakonske zveze, pa tudi njen vidik lastništva in zanikanja avtonomnosti ne. Ti vidiki se mu zdijo ustrezni in pravilni in sam niti enkrat ne nakaže, da bi se utegnilo spolno popredmetenje napajati iz teh institucionalnih ureditev.

---

[32] Na straneh 47-61.

[33] *Glej*, denimo, MacKinnon, *Feminist Theory*, str. 124: "Ženske so veljale za naravo, za snov, za nekaj, na kar je treba delovati, če naj bi si jih dejavni subjekt v prizadevanju, da bi se utelesil v družbenem svetu, podredil." Na strani 198 pa zapiše: "Edino za ženske dopustno delovanje je moledovanje, da bi se delovalo na njih."

[34] Tako zamenljivost kot lastništvo sta, denimo, potihoma navzoča v opisu moških kot "uporabnikov" in "žensk kot stvari, namenjenih za spolno rabo". (navedeno delo, str. 138-39)

[35] *Glej* prepričljivo razpravo o idejah MacKinnonove v članku Sally Haslanger, "On being objective and being objectified", v *A Mind of One's Own*, str. 85-125, še zlasti stran 111, kjer ta dokazuje, da igra pojem instrumentalnosti osrednjo vlogo v njenem pojmovanju popredmetenja.

[36] Izvrstno razpravo o tem najdemo v članku Hermanove na straneh 62-3: "Smisel pravil ni toliko v omejevanju dejanj ali v prisili k njim kot v izgradnji moralnega spoštovanja. Se pravi, da omogočajo spolno zanimanje za drugo osebo le v primeru, da kažemo ustrezno moralno spoštovanje do njenega življenja, to pa dosežejo na ta način, da postavijo sprejetje obveznosti v zvezi z njeno blaginjo kot pogoj za spolno dejavnost."

[37] Primerjaj MacKinnon, Feminist Theory, str. 138-39: "... popredmetenje samo, s temeljito odpravljeno samoodločbo, je očitna vsebina ženske spolne sle in poželjivosti."

Za Dworkinovo in MacKinnonovo tiči vir težav, ravno nasprotno, v hierarhiji. Odsotnost spoštovanja, ki jo zasledimo v tako številnih spolnih odnosih, ni, kot rečeno, lastnost same spolnosti; zanjo so odgovorne asimetrične strukture moči. Zakonska zveza je s svojimi zgodovinskimi sopomenkami lastništva in neavtonomnosti ena tistih struktur, zaradi katerih spolnost trpi. To lepo vidimo v romanu Dworkinove z naslovom *Mercy* (*Usmiljenje*), kjer se spočetka obojestransko izpolnjujoči strastni spolni odnosi med Andrejo in mladim revolucionarjem spridijo, brž ko postaneta mož in žena. Opogumljen z institucijo slednji nenadoma začuti potrebo po tem, da bi svojo nadvlado potrjeval v spolnosti, zaradi česar se razmerje sprevrže v grozljivo pripoved o sadizmu in zlorabi. S to moralno pripovedko Dworkinova ponazori svoje stališče, da nas institucije kljub našim najboljšim namenom pohabijo z erotizacijo tistih oblik spolnega vedenja, ki razčlovečijo in posurovijo. Zdravilo za tako bolezen ni v kaki posamezni ustanovi, temveč v postopni razgraditvi vseh institucionalnih struktur, ki vodijo moške k erotizaciji moči. Kritike spolnega nadlegovanja, nasilja med zakoncema in pornografije zato skupaj tvorijo le del programa kantovske moralne/politične reforme.

Spregled različnih vidikov pojma popredmetenja v kritiki MacKinnonove in Dworkinove občasno vodi do nerazumljivosti. Vzemimo za primer naslednji odlomek iz razčlembe romana *Zgodba o O*: O je popolnoma obsedena. To pomeni, da je predmet, brez vsakega nadzora nad svojo lastno okretnostjo [*mobility*], nezmožna izraziti svojo osebnost. Njeno telo je neko telo, podobno, kot je svinčnik nek svinčnik, vedro neko vedro ali, kot je duhovito rekla Gertrude Stein, vrtnica neka vrtnica. Pomeni pa tudi, da se O-jina energija ali moč, ki jo ima kot ženska, kot Ženska, izčrpava ... Obročki v njeni pizdi z imenom in grbom gospoda Stephena ter napis na njeni riti so trajni poročni prstani, postavljeni na pravo mesto. Zaznamujejo jo kot lastnino in v ničemer ne simbolizirajo prehoda v zrelost in svobodo. Podobno velja tudi za tradicionalni poročni prstan.[38]

V tem odlomku najdemo negibnost, zamenljivost in lastništvo, vse po vrsti dojete kot bolj ali manj neizogibne posledice začetnega zanikanja avtonomnosti (očitno pomešane z instrumentalizacijo). Prav mogoče, da roman v resnici povezuje omenjene pojave in da je poseben način, na katerega si gospod Stephen lasti O, dejansko nezdružljiv z dejavno sposobnostjo delovanja, s kvalitativno individualnostjo ali z nelastništvom. Kljub temu pa je pomembno vztrajati, da so to med seboj neodvisne ideje. Ljubljenemu otroku lahko zanikamo avtonomnost brez preostalih posledic. Kar bi radi vedeli, je: Kako so te ideje na tem mestu med seboj povezane? Zakaj naj bi verjeli, da prinaša tipično moški način ravnanja z ženskami kot neavtonomnimi bitji s seboj še vse preostale posledice? (Pripomba o poročnem prstanu jasno kaže, da je za Dworkinovo *Zgodba o O* paradigma vzorca razmerij, ki vladajo v naši družbi.) Če že razmišljamo o institucionalnih ali moralnih reformah, potem velja te povezave najprej jasno razumeti, da bi dobili občutek, kje naj sploh začnemo.

[38] Andrea Dworkin, *Woman Hating*, New York: E.P. Dutton, 1974, str. 58 in 62.

Kar drži vse te raznolike vidike pojma skupaj, je po moje določen značilen način instrumentalizacije in uporabe, ki je domnevno v ozadju moškega zanikanja avtonomnosti žensk. V očeh gospoda Stephena je O zgolj nekaj, kar je mogoče uporabiti za pridobitev lastnega ugodja (in, kot Dworkinova dojemljivo opozori, kot nadomestilo za moškega Reneja, ki ga ljubi, a se mu boji fizično približati). Poleg tega je 0, ničla. V tem se razlikuje od ljubljenega otroka, ki mu sicer odrekamo avtonomnost, priznavamo pa individualnost in sposobnost delovanja. O ni nič drugega kot skupek telesnih delov, zlasti pizde in anusa,[39] ki nas vabijo, naj vstopimo in jih uporabimo, z ničemer onstran njih samih, kar bi jih poudarilo, še z individualnostjo in sposobnostjo delovanja teh delov ne. To je po moje zapeljalo Dworkinovo (in občasno MacKinnonovo) k naslednjemu koraku, ki je korak od osrednjih pojmov instrumentalizacije in zanikanja avtonomije k drugim vidikom pojma popredmetenja. Verjameta namreč, da so te povezave povsod, in sta pripravljeni videti v tem celoto tega, kako se ženskam godi pod moško nadvlado. Brž ko spoznamo, da te povezave niso tako pojmovno tesne, kot sta trdili, pa smo se prisiljeni vprašati, kako prepričljive sploh so. In, ali in v kolikšni meri jih lahko moški in ženske v svojih življenjih kombinirajo na različne načine, razstavljajoč, denimo, nedejavnost od instrumentalnosti ali nadomestljivost od zanikanja avtonomije.

III. Čudovita sestavina spolnega življenja?

Preden se vrnem k odlomkom, se kaže ustaviti še ob naslednjem spoznanju: v zadevah popredmetenja je kontekst vse. MacKinnonova in Dworkinova to potihoma priznavata, ko povsem upravičeno vztrajata, da je treba odnose med spoloma ocenjevati v luči širšega družbenega konteksta in zgodovine podrejanja žensk, pa tudi na tem, da je treba pomen popredmetenja v teh kontekstih razlikovati od njegovega pomena bodisi v odnosih med moškimi ali pa v odnosih med ženskami. Le redko pa gresta še dlje od tega in pritegneta tudi zgodovino in psihologijo posameznikov. (V svoji oceni literarnih del praviloma zavračata preizkus s sklicevanjem na delo-kot-celoto; celo pri vprašanjih pripovedi se jima zdi kontekst nepomemben.[40]) Fine podrobnosti o kontekstu so zaradi sodelovanja v političnem gibanju zanju na nek način manj zanimive; po drugi strani pa so še kako zanimive za nas; v nadaljevanju bom namreč dokazovala, da je v številnih, če ne celo v vseh primerih razlika med sporno in neškodljivo rabo popredmetenja odvisna od celotnega konteksta zadevnega medčloveškega razmerja.

To postane očitno, če si ogledamo preprost primer. Ž, ženska, odhaja iz mesta zaradi pomembnega razgovora za službo. M, znanec, ji pravi: "Pravzaprav ti ni tre-

[39] Dworkinova jemlje prevlado analne penetracije v romanu kot dokaz, da je O nadomestek za Reneja.

[40] *Glej*, denimo, MacKinnon, *Feminist Theory*, str. 202, kjer ta ugovarja, da bi preizkus "delo-kot-celota" opravičil publikacije, kot je *Playboy*: "... legitimno okolje zmanjšuje dojete krivice, storjene ženskam, s tem ko postavlja njihovo trivializacijo in popredmetenje v kontekst. Sicer pa, če je ženska podrejena, zakaj neki bi bilo pomembno, da ima delo še druge odlike? Morda to, kar dviguje njegovo vrednost v očeh moških, hkrati povečuje njegovo krivičnost do žensk."

ba iti. Lahko bi jim poslala kar svoje fotografije." Če M in Ž nista dobra prijatelja, bo to brez dvoma ponižujoča popredmetujoča pripomba. Ž namreč skrči na njene telesne (in obrazne) poteze, s tem pa namiguje, da njeni poklicni dosežki in druge osebnostne značilnosti ne štejejo. Pripomba, tako se zdi, omalovažuje Ž-jino avtonomnost; obravnava jo kot negiben predmet, ki ga zmore fotografija prikazati na povsem ustrezen način; nakazuje pa lahko tudi neko omejeno zamenljivost. Prav tako lahko, odvisno pač od konteksta, vsebuje instrumentalizacijo: Ž obravnava kot predmet, ki je namenjen moškemu užitku v zijanju. Zdaj pa vzemimo, da je M Ž-jin ljubimec in da ji to reče v postelji. To bi zadevo prav gotovo postavilo na glavo, le tega ne vemo, kako, ker pač nimamo dovolj informacij. Ne vemo, za kakšno službo gre (manekenke? profesorice?). Pa tudi o ljudeh ne vemo veliko. Če M vedno znova omalovažuje njene dosežke, potem je pripomba še precej slabša od iste pripombe, če bi se je znebil tujec, in še bolj izrazito kaže na instrumentalizacijo. Če pa, nasprotno, med njima vlada globoko sporazumno medsebojno spoštovanje in če skuša M zgolj najti besede, s katerimi bi ji povedal, kako je privlačna, ali pa ji dati vedeti, da ne želi, da odpotuje, potem so stvari bistveno drugačne. Še vedno je lahko, glede na družbeno zgodovino, ki zaznamuje razmerja med spoloma, tvegano reči kaj takega, in to precej bolj, kot če bi iste besede Ž izrekla o M-ju. Pa vendar se zdi, da pripomba v tem primeru le ni pomanjševalna – da je pohvala njenemu izgledu, namesto da bi Ž kaj odvzela, morda kaj dodala. (Veliko je odvisno od barve glasu, gibov, smisla za humor.) Oglejmo si, za konec, to isto pripombo, le da jo tokrat izreče Ž-jin dober prijatelj. Ž ve, da ta prijatelj ceni njene dosežke, in zaupa njegovemu odnosu do sebe v vseh tistih vidikih, ki so sestavni del prijateljstva; želi pa si, da bi vsaj občasno opazil njeno lepoto. V tem primeru jo bo popredmetujoča pripomba prijetno presenetila, kot šala, ki prinaša dobrodošlo pohvalo. Čeprav bi še vedno morali vedeti več o tem, kakšne vrste razgovor za službo je to in v kakšnem odnosu je z Ž-jinimi sposobnostmi (in čeprav bi nam moralo navsezadnje dati misliti tudi dejstvo, da je glede na stanje naše družbe skrajno neverjetno, da bi Ž kdajkoli izrekla podobno pripombo o M-ju), pa se ji vendar prav lahko zdi, da ji je ta pripomba nekaj dodala, ne da bi ji hkrati karkoli odvzela. Seveda je mogoče, da se je Ž odzvala na tak način zato, ker je erotizirala svojo lastno podreditev. Take trditve, podobno kot vse trditve o lažni zavesti, težko ocenimo. Malo verjetno pa se mi zdi, da bi bili prav vsi primeri taki. Dworkinova in MacKinnonova sta pogosto enostavno premalo dojemljivi za tovrstne človeške zapletenosti.

Posvetimo se zdaj navedenim odlomkom. Lawrence se tu, podobno kot na številnih drugih mestih, osredotoči na prostovoljno odpoved avtonomiji in v nekem smislu tudi subjektiviteti. Moč spolnosti je po njegovem doživeta najbolj pristno, kadar se partnerja odrečeta zavestni izbiri, pa tudi notranjemu življenju lastnega samozavedanja in razločnega mišljenja, in si dovolita na nek način postati predmetni, naravni sili, ki se spojita v nečem, čemur rad reče "krvno znanje". Brangwen tako čuti, kako mu je razburkana kri omračila sposobnost presoje, ga "oslepila in uničila". Njegova lastna žena se mu v tem trenutku v resnici zdi kot skrivno-

sten predmet – z osupljivo prispodobo, kot "plameneče jedro teme" (namigujoč s tem, da razsvetlitev, kakršno prinaša s seboj spolnost, najprej zahteva zaslepitev razuma). Ta predmetna stvar ga poziva, ne sicer k instrumentalni rabi, zato pa k nekakšni odpovedi lastni osebnosti, k nekakšnemu voljnemu zanikanju samoobvladovanja in samozadostnosti. Tovrstno popredmetenje ima potemtakem svoje korenine v obojestranskem zanikanju avtonomije in subjektivnega samozavedanja. Povezano je z negibnostjo, razumljeno kot nedejavnost in dovzetnost [*receptivity*], ker se oba pred močjo krvi odrečeta sposobnosti za delovanje. Prav tako je povezano z zamenljivostjo: Lidijina vsakodnevna kvalitativna individualnost namreč ob njegovem poželenju nekako izgine, ko postaja čedalje bolj utelešenje nečesa prvinskega; medtem ko se sam pred mračno navzočnostjo poziva odpove svojim ustaljenim načinom samodoločanja, svojim lastnim posebnostim. Opazna je tudi vez s prekršljivostjo: v navalu poželenja se ne čuti več jasno ločenega od nje, čuti, da postajajo njegove meje luknjičaste, želi si, da bi se kot posameznik "razdejal", da bi "zgorel".[41] Lawrence vidi podobno kot Schopenhauer, ki je nanj močno vplival, vez med prevlado strasti in izgubo jasnih meja, tega, kar je Schopenhauer imenoval *principium individuationis*.

Vse to je popredmetenje. In najsi so nam njegova proza in njegove ideje všeč ali ne, ni mogoče zanikati, da zajamejo nekaj temeljnih značilnosti vsaj nekaterih spolnih izkustev. (Kot rečeno, prav tak ideal spolnosti poganja prozo Andree Dworkin in prav zato, ker seksizem to čudovito priložnost uniči, ga tako zelo sovraži.) Če bi hoteli osmisliti Sunsteinovo pripombo, da je mogoče v popredmetenju videti čudovito sestavino spolnega življenja, bi se kazalo podati po tej poti. Skupaj s Schopenhauerjem bi lahko celo drzno trdili, da gre za nujno lastnost spolnega življenja – čeprav mi je vendarle bliže Lawrencovo stališče, da take odpovedi nadzoru ne najdemo povsod in da je v resnici razmeroma redka, še zlasti v kulturi, ki goji zavestno vzvišenost nad občutji in njihovo potlačitev.

Naj omenim, da je Lawrencov tip popredmetenja pogosto povezan z določeno vrsto skrčenja oseb na njihove telesne dele ter s pripisovanjem neodvisne sposobnosti za delovanje tem delom. Oglejmo si naslednji prizor iz romana *Ljubimec Lady Chatterley*:

> "Naj te pogledam!"
> Izpustil je srajco, obstal in jo še zmeraj gledal. Sonce je posijalo skozi nizko okno s snopom žarkov, v katerih so mu zagorela stegna in mladostni trebuh in trdi falos, ki se mu je temnikast in nekam razbeljen vzdigoval iz oblačkov živih, rdečkasto zlatih kocin. Connie se je zdrznila in ustrašila.
> "Kako čudno!" je počasi rekla. "Kako čudno ti stoji! Tako velik! In tako temen in samozavesten! Ali je zmeraj takle?"
> Moški si je pogledal po vitkem belem životu navzdol in se zasmejal. Med rahlimi vzpetinami na prsih je imel temne, skoraj črne kocine. Pri dnu tre-

[41] V pričujočem primeru sicer ni videti, da bi bilo to kakor koli povezano s pripravljenostjo, da nas zlomijo ali razbijejo, mogoče pa je videti tesno zvezo med tovrstno odpovedjo mejam in odpovedjo, ki jo zasledimo v vsaj nekaterih sadomazohističnih razmerjih.

> buha, od koder se mu je vzdigoval debel in malo usločen falos, pa so bile kakor rdečkasto zlat, nakodran oblaček.
> "Kako je ponosen!" je v zadregi zašepetala. "In kako imeniten! Zdaj vem, zakaj so moški željni oblasti! Ampak v resnici je čudovit. Kakor neko drugo bitje! Majčkeno me je strah pred njim! Ampak kljub temu je v resnici čudovit! In namenjen je k meni! –" Od strahu in razburjenosti si je ujela spodnjo ustnico med zobe.
> Moški si je brez besede gledal navzdol na nabrekli falos, ki se mu ni spremenil. ... "Smukal bi se, samo to ti gre po glav. Povej gospe Lizabeti, kaj se prav smukat. Janez Veliki in lizka gospe Lizabete! –"
> "Oh, nikar ga ne muči," je rekla Connie in po vseh štirih prilezla po postelji proti njemu in ga z rokami objela okoli belega, vitkega pasu in ga potegnila proti sebi, da so se ji viseče, zibajoče se prsi dotaknile vršička poskakujočega, stoječega falosa in prestregle kapljico soka. Trdno se je oklenila moškega.[*]

Oba partnerja se tu na nek način odpovesta svoji individualnosti in se poistovetita s svojimi telesnimi organi. Drug drugega dojemata v luči teh organov. Pa vendar se zdi Kantova trditev, da gre pri vsakem takem osredotočenju na telesne dele za zanikanje človeškosti, zgrešena. Že sama domneva, da sta *skrčila* drug drugega na njune telesne dele, je napačna, podobno, kot je bila videti napačna v mojem preprostem primeru s fotografijo. Močno osredotočenje pozornosti na telesne dele prej kaj doda, kot odvzame, strasten prizor, ki je za Constance prežet z občutkom groze in bojaznijo, da si jo bo moška moč kar podjarmila, pa postane zaradi taistega popredmetenja, zaradi načina, kako ga Mellor izvede, namreč s kombinacijo humorja in strasti, nedolžen in ljubeč, skoraj osvobajajoč.

Zakaj je Lawrencov tip popredmetenja neškodljiv, če je tak? Na prvem mestu velja poudariti popolno odsotnost instrumentalizacije, pa tudi s tem tesno povezano dejstvo, da je popredmetenje simetrično in obojestransko – ter seveda, da se v obeh primerih pojavlja v kontekstu vzajemnega spoštovanja in vsaj približne družbene enako(pravno)sti.[42] Odpoved avtonomiji in celo sposobnosti za delovanje ter subjektiviteti je radostno doživetje, nekakšen zmagoslaven dosežek v jetnišnici angleške spodobnosti. Taka odpoved pomeni beg iz jetnišnice samozavedanja, ki nas po Lawrencovem dokaj verodostojnem prepričanju ločuje od drugih in onemogoča pristno sporazumevanje in pristno dojemljivost. V pripravljenosti, da drugemu dovolimo priti tako blizu, v položaj, kjer, kot dobro ve Constance, nikoli ne moremo izključiti tveganja, da si nas bo skušal podrediti in podjarmiti, se kaže nadalje neverjetno zaupanje, zaupanje, ki bi se lahko zdelo nemogoče v razmerju, v katerem ne vladata vsaj temeljno medsebojno spoštovanje in skrb – pa čeprav lahko na podlagi Lawrencove upodobitve raznolikih bolj ali manj trpinčenih raz-

[*] Odlomek je prevzet iz slovenskega prevoda knjige, ki ga je leta 1976 izdala Cankarjeva založba. Prevod je delo Antona Mejača. – op. prev.

[42] Kar želim reči, je, da je moški delavec v tedanji Angliji po družbeni moči približno enak ženski iz višjega sloja. Kar zadeva Brangwena in njegovo ženo, mu je ta približno enakovredna zaradi svojega plemenitega porekla in premoženja.

merij med spoloma ugotovimo, da je to vprašanje še kako zapleteno. Tam, kjer naletimo na izgubo avtonomnosti v spolnosti, kontekst je – ali pa bi vsaj lahko bil – tak, da avtonomnost v celoti gledano spoštujejo in podpirajo; uspešnost spolnega razmerja ima lahko, tako kot v Constancinem primeru, širše posledice za razcvet in svobodo nasploh. Ni treba, da nas pritegne vsaka posamezna Lawrencova ideja o spolnosti, da bi v navedenem prizoru odkrili nekaj resnično dragocenega. Naj ponovim, tam, kjer pride v trenutku spolnega odnosa do izgube subjektivitete, le-to lahko – in pogosto tudi jo – spremlja intenzivna skrb za partnerjevo subjektiviteto v drugih trenutkih, ko se ljubimec intenzivno osredotoči na razpoloženja in želje te iste osebe, od katere stanj so njegova ali njena lastna tako močno odvisna. Brangwenova obsedenost s spremenljivimi razpoloženji svoje žene nam daje to jasno vedeti.

In končno, vidimo lahko, da dozdevna zamenljivost, ki jo vključuje istovetenje oseb z deli njihovega telesa, sploh ne vodi nujno do razčlovečenja, temveč da lahko obstoji skupaj z intenzivno skrbjo za individualnost osebe, ki se tu in tam izrazi v pripisovanju osebnosti in individualnosti samim telesnim organom, kakor, denimo, priča pogovor med Mellorjem in Constanco. Poimenovanje genitalij vsakega od njiju poudarja poseben in individualen način, na katerega si želita drug drugega, nezamenljiv značaj Mellorjeve spolne naravnanosti.[43] Gre za način, kako Constanci povedati nekaj, česar dotlej ni vedela (in kar ostaja občasno prikrito tudi MacKinnonovi in Dworkinovi), namreč, da biti izenačen s svojimi spolnimi organi še ne pomeni nujno biti razčlovečen v meso, pripravno za poškodovanje in zlorabo, temveč da je lahko to način, da nekoga bolj jasno ugledamo kot človeškega posameznika, kakršen je. Opominja nas, da človeški spolni organi niso zares zamenljivi, temveč imajo individualen značaj in so kot taki del osebe, če smo si jih le pripravljeni brez sramu pobliže ogledati.[44]

---

[43] Dejstvo, da je "Janez Veliki" tradicionalno ime za penis, ne pa izvoren Mellorjev domislek, temu le delno oporeka. Celoten pogovor je zelo intimnega značaja in jasno je vsaj to, da je Constanca ime slišala prvič in da je to zanjo lastno ime. Da je dobil spolni organ osebno lastno ime, ki pa je vendarle drugačno od imena za preostanek Mellorja, je na zapleten način povezano z mojo prejšnjo trditvijo o izgubi individualnosti: opozarja namreč, da v hipu, ko temu telesnemu delu dovolimo, da prevlada nad ostalim, prenehamo biti mi sami.
Kaj naj si mislimo ob tem, da Constancina lizka [*cunt*] ne dobi lastnega imena, temveč postane preprosto "lizka gospe Lizabete", s šaljivim namigovanjem na nasprotje med spolom in razredom? Lahko bi seveda trdili, da Mellor njene genitalije obravnava bolj brezosebno kot svoje lastne; sama pa nasprotno mislim, da se ne bi ujemalo s prizorom, če bi si preprosto izmislil ime za njeno lizko – gre namreč za igro, v kateri tudi njej pripada določena vloga, toda v zadevnem trenutku je vse preveč prestrašena, da bi se lahko šla to igro.

[44] Po moje se to stališče rahlo razlikuje od stališča, ki ga zagovarja Scruton v delu *Sexual Desire*. Po Scrutonu v uspelem spolnem srečanju človeški posamezniki drug drugega srečajo v telesu druge osebe, zato ker dovolijo, da njihovo telo razsvetli njihova lastna osebnost – "telo drugega postane drugo sebstvo in v trenutku vzburjenja ga osvetli 'jaz'" (Scruton v pismu z dne 1. aprila 1995). Zdi se mi, da v Scrutonovem odnosu do telesa vedno na nek način velja, da telo ni del naše osebnosti – potrebno ga je preoblikovati in na nek način povzdigniti iz gole živalskosti s hipno in skrivnostno "razsvetlitvijo". Sama se, nasprotno, strinjam z Lawrencom, da je telo vedno bilo del osebnosti in da ga zato ni treba preoblikovati, oziroma da sta edina razsvetlitev, ki jo potrebuje, sramu osvobojena pozornost in ljubezen. Razlika, na katero opozarjam, pride najbolj do izraza v najinem odnosu do teles živali – o tem *glej* mojo recenzijo omenjene knjige v *The New York Review of Books*, 18. december 1986.

Dosedanja spoznanja podpirajo zanimivo ugotovitev o Kantu. Po njegovem iz osredotočenja na spolne organe izhaja nespoštovanje osebnosti – ker pač očitno verjame, da osebnost in človeškost, z njima pa tudi individualnost, ne tičijo v spolnih organih; spolni organi so, podobno kot toliko drugih orodij, le zamenljive nečloveške stvari. Lawrence pa ugovarja, češ da nas tak odgovor sam razčloveči, s tem ko skrči na nekaj živalskega to, kar je nedvomno pomembna sestavina človeškosti, pa tudi individualnosti v nas. Svoje spolne organe se moramo naučiti označevati z lastnimi imeni – s tem bi naredili prvi korak k resnično popolnemu medsebojnemu človeškemu spoštovanju.

Razmišljanje o Lawrencu bi lahko v nas vzbudilo dvom o razlagi izkrivljenja spolnosti, ki jo ponujata MacKinnonova in Dworkinova. Lawrence daje namreč slutiti, da neenako(pravno)st in v nekem smislu tudi razčlovečenje žensk v Veliki Britaniji izvirata iz in se napajata pri zanikanju erotičnega potenciala žensk, pri vztrajanju, da je treba na ženske gledati kot na brezspolne stvari in jih ne enačiti z njihovimi spolnimi organi.

Podobno kot Audre Lorde med sodobnimi feministkami[45] nam Lawrence pokaže, kako lahko določena vrsta spolnega popredmetenja – prav gotovo ne tisto, ki je namenjeno prodaji, ker je v svojem temelju nezdružljiva s komercializacijo spolnosti[46] – za ženske postane sredstvo avtonomije in izražanja sebe, kako lahko prav odpoved avtonomnosti v določeni vrsti spolnega odnosa osvobodi energije, s pomočjo katerih bodo dosegle, da bo sebstvo spet celovito in polno.[47] Mellor je pravzaprav edini junak v tem romanu, ki gleda na Connie kot na cilj po sebi, in ta neinstrumentalizacija in spremljajoča jo podpora njeni avtonomiji sta tesno povezana z njegovim spolnim zanimanjem.

MacKinnonova in Dworkinova bosta temu prav gotovo oporekali, češ tako Lawrence kot Lordova sta naivna, če mislita, da se onstran kulturnih konstrukcij nahaja področje "naravne" spolnosti, ki ga je mogoče osvoboditi v pravilnem spolnem odnosu. S tem se po njunem mnenju podcenjuje mera, v kateri se spolne vloge in želje kulturno oblikujejo in so zato okužene z vsenavzočimi izkrivljanji spolnih vlog. Sodba o tej obširni polemiki presega meje pričujočega članka, lahko pa nakažem vsaj smer, ki bi jo ubrala v svojem odgovoru. Strinjam se, da je Lawrencova romantična retorika narave in krvnega znanja verjetno res naivna ter da podcenjuje vlogo socializacije in, na bolj splošni ravni, kognitivnega zavedanja v spolnem življenju. Prav tako težko soglašam z Lawrencovo mislijo, da je spolnost tem boljša, kolikor bolj je osvobojena kulture in misli. Pa vendar mislim, da prepričljivost njegovega bolj splošnega zagovora v prid trditvi, da je določen tip opu-

[45] Audre Lorde, "The uses of the erotic", v *Sister Outsider, Freedom*, California: Crossing Press, 1984, str. 53-59.

[46] *Glej* tudi Lorde, navedeno delo, str. 54: "Erotično ... so pretvorili v zmedeno, v trivialno ..., v plastificiran čutni vtis."

[47] *Prav tam*, str. 57: "Brž ko začnemo enkrat globoko doživljati vse vidike svojega življenja, pričnemo od sebe in svojih življenjskih načrtov zahtevati, da se morajo po občutku ujemati s tisto radostjo, ki zanjo vemo, da smo jo zmožni čutiti."

stitve nadzora ter čustvene in telesne dojemljivosti dragocen, ni toliko odvisna od zgoraj navedenih trditev, in da je mogoče zagovarjati določeno vrsto lawrencovske spolnosti (kot to v uvodnih poglavjih romana *Mercy* in v svojih esejih o Baldwinu pravzaprav počne sama Andrea Dworkin), ne da bi sprejeli te trditve. Tako stališče vključuje priznanje, da je naša kultura bolj heterogena, in pušča več prostora za pogajanja in osebno izgrajevanje, kot ga praviloma dopuščata MacKinnonova in Dworkinova.

(...)

Hankinsonov trdi "roman" je tipičen zgled za žanr, ki ga napadata MacKinnonova in Dworkinova, hkrati pa sam po sebi zanimiv zaradi svojih psevdoliterarnih vidikov. Če namreč navedeni odlomek primerjamo s tistim iz *Mavrice* – česar uporabnik izdelkov založbe Blue Moon Press prav gotovo ne bo storil –, bomo ugotovili, da si je Hankinson od Lawrenca sposodil in v svojo pripoved o nasilju in zlorabi vgradil poteze lawrencovskega "krvnega znanja" in zanikanja avtonomnosti, ki opravičujejo iz tega izhajajoče nasilje. Dejali smo, da vključuje lawrencovska spolnost odpoved individualnosti in nekakšno luknjičavost meja, ki lahko prehaja v prekršljivost. Lawrence nedvomno opisuje razpoložljivost za penetracijo kot dragocen vidik spolne dojemljivosti. Vprašanja, ki se v zvezi s tem zastavljajo, so (a) ali imajo lahko sadomazohistični spolni odnosi kdaj enostavno lawrencovski značaj namesto bolj zlobnega? In (b) ali je Hankinsonova pripoved primer takega nedolžnega tipa?

(...)

Nobenega apriornega razloga ne vidim, zakaj na prvo vprašanje ne bi mogli odgovoriti pritrdilno. O tem nimam nobenih jasnih intuicij, zato bi se morala podati do samih meja izkustva in želja; zdi pa se, da nekateri pripovedni opisi sadomazohistični dejavnosti zaradi njene sporazumne oblike verodostojno pripišejo nekak lawrencovski značaj, kjer pripravljenost, da trpimo bolečino, ki je v marsičem ostrejši dražljaj od ugodja, izkazuje bolj popolno zaupanje in dojemljivost od tistih, ki ju lahko najdemo v drugih spolnih odnosih. (...) Hankinson svojo pripoved nedvomno zastavi tako, da nam nakaže, kako neka globoka obojestranska želja vodi oba igralca v odpoved individualnosti. Lawrencovski "atavistični glas", ki prihaja iz Izabelinih ust, moleduje, naj se nasilje ne prekine, in Hankinson nas prepričuje, da s tako zahtevo vzpostavlja stik z neko globino v lastnem bitju, ki leži pod samo osebnostjo. Vse to sta Lawrence in Schopenhauer v izdaji Blue Moon Press.

Kar naredi razliko, sta očitno kontekst in namera. Odgovor na vprašanje (b) je namreč jasno nikalen. Ne le junak Macrae, tudi Hankinsonovo besedilo kot celota prikazuje ženske kot bitja, katerih avtonomnost in subjektiviteta sploh ne štejeta, če nista vprežena v zadovoljitev moške sle. Ženske, vključno s poljubnimi znamenji človeškosti, ki jih izpričujejo, so tam zato, da bi jih moški na poljuben način uporabili kot spolne objekte. Erotizacija negibnosti ženske, njene odsotne avtonomnosti, njene prekršljivosti – skupaj s pomirljivo lažjo, da je to pravzaprav

iskala, da ji to nalaga narava –, vse te poteze, ki Hankinsonov roman naredijo za učbeniški preizkusni kamen teorije MacKinnonove in pa za klasičnega kandidata za kršitelja različic predloga odloka, ki sta ga v zveznih državah Minneapolis in Indianapolis vložili MacKinnonova in Dworkinova, ta "roman" bistveno oddaljujejo od Lawrenca, pri katerem sta ranljivost in tveganje pri obeh partnerjih vzeta v zakup in kjer manjka sleherni zloben ali uničevalen namen. Pri Lawrencu pomeni biti obravnavan kot pizda dobiti dovoljenje za razširitev območja lastne dejavnosti in izpolnitve. Pri Hankinsonu pa biti obravnavan kot pizda pomeni biti obravnavan kot nekaj, česar izkustva sploh ne štejejo. Celoten roman, ki ni nič drugega kot zaporedje podobnih prizorov, subjektiviteto žensk skriva pred bralčevim pogledom in dela iz žensk predmete za moško rabo in nadzor. Subjektiviteta deluje tu na oduren način: Macraejeva želja je želja, da bi "ranil, ... oskrunil, uničil". Take želje spolno občevanje s truplom ali z živaljo ne bi moglo zadovoljiti. Kar pri tem vzburja, je ravno pretvorba bitja, za katero nekje v zatemnjenem kotičku svojega duha vemo, da je človek, v stvar, nekaj namesto nekdo. In da zmoremo to storiti bližnjemu človeškemu bitju, je vznemirljivo, ker gre za vrtoglavo izkustvo moči.

J. S. Mill je živo opisal izkrivljeno vzgojo angleških moških, ki jim iz dneva v dan vbijajo v glavo, da so večvredni od polovice človeške rase, čeprav so obenem vsakodnevno priča izvrstnim dosežkom in značajem žensk okrog sebe. Učijo jih, da so preprosto zato, ker so moški, večvredni od najbolj vzvišenih in nadarjenih žensk in tako učenje jih skvari. Pomislite zdaj v luči tega, kakšna mora biti vzgoja Hankinsonovega bralca, ki ga učijo (na temeljit način, kot so temeljiti odtisi, ki jih v obliki vzorcev vzburjenja in odziva nanj v svojih porabnikih pušča pornografija), da ima preprosto zato, ker je moški, pravico trpinčiti polovico človeške rase, katere človeškosti se hkrati megleno zaveda. V meri, v kateri se tak bralec poglablja v tovrstna dela in redno najde preprosto in nezapleteno zadovoljitev v povezavi s podobami, ki jih taka dela gradijo, bo zelo verjetno oblikoval določene vzorce pričakovanj v zvezi z ženskami – da so namenjene njegovemu uživanju, da si jih je treba vzeti na tak način. Delo kot celota, ki ne vsebuje enega samega drugačnega prizora, močno spodbuja take projekcije. V nasprotju z MacKinnonovo in Dworkinovo se sama ne zavzemam za zakonske omejitve glede takih del, še njunega predloga za civilni odlok ne podpiram, ker se bojim, da bi vsak tak predlog ogrozil svobodo izražanja, ki jo je pomembno zavarovati.[48] Še več, v razpoložljivosti takih del vidim določeno moralno vrednoto, saj nas njihovo proučevanje oskrbi s koristnimi spoznanji o seksizmu. Bi jih pa vsekakor odstranila iz bližine vsakega mladega fanta, ki ga poznam, protestirala zoper njihovo vključitev v izpitno literaturo ali učni načrt – razen na način, kot sem tukaj predlagala, da bi jih prebirali – in se strinjala, da je njihova etična kritika, ki ne bo nikoli odveč, resnično, kot pravi Andrea Dworkin v mojem geslu, "v samem jedru našega boja".

[48] Moji razlogi so enaki tistim, ki jih navaja Joshua Cohen v "Freedom, equality, pornography", predstavljeno na sestanku osrednjega oddelka *Ameriškega filozofskega združenja* skupaj s pričujočim člankom in pred izidom v *Justice and Injustice in Legal Theory*, ur. Sarat in Kearns.

Playboy je bolj vljuden, v končni fazi pa ne dosti drugačen. Tu se spet strinjam z MacKinnonovo in Dworkinovo, ki sta znova in znova opozarjali na temeljno podobnost med mehko [*soft-core*] in trdo [*hard-core*] pornografsko industrijo. Sporočilo, ki ga prinašata fotografija in napis, se glasi: "Karkoli drugega ta ženska je in počne, za nas je predmet spolnega uživanja." Ne vem kolikič že se moškega bralca prepričuje (tak je vsaj učinek fotografije), da on premore subjektiviteto in avtonomnost, medtem ko so na drugi strani stvari, ki izgledajo zelo vzburljivo in so razstavljene tam zunaj zato, da bi v njih užival, kot, denimo, okusni sadeži, katerih edini ali primarni namen je, da zadovoljijo njegovo željo.[49] Sporočilo je bolj nedolžno, ker so v skladu s *Playboyevo* "filozofijo" ženske prikazane kot bitja, ustvarjena za spolni užitek in ne morda za prestajanje bolečine, avtonomnost in subjektiviteta pa sta jim z nejevoljo tudi priznani. Za *Playboy* bi v nekem smislu lahko dejali, da pripada gibanju za osvoboditev žensk, kot ga razumeta Lawrence in Lordeova. V tisti meri, v kateri sta potlačitev in zanikanje spolnih zmožnosti žensk ovira na poti do njihove polne avtonomije in samoizražanja, bi lahko *Playboyev* živahen svobodnjaški pogled opredelili kot feminističen.

Pa vendar, popredmetenje v *Playboyu* v resnici pomeni globoko izdajo ne le Kantovega ideala medčloveškega spoštovanja, pač pa tudi in predvsem programa, ki se zanj zavzemata Lawrence in Lordeova. *Playboy* namreč upodablja vsesplošno zamenljivost in kupljivost [*commodification*] spolnih partnerjev, v tem procesu pa se pretrga vsaka tesnejša vez med spolnostjo in samoizražanjem ali čustvi. (...) Spolnost je v *Playboyu* tržno blago; ženske postanejo kot avtomobili ali obleke, so dragocena lastnina, ki izpričuje lastnikov status v svetu moških.

Kdo je opredmeten na fotografiji iz *Playboya*? V neposrednem kontekstu je opredmetena upodobljena ženska in, posledično, igralka s fotografije. Za *Playboy* značilen posplošujoč pristop ("zakaj ljubimo tenis" ali "ženske iz prve lige") – ki mu je v nemajhno oporo dejstvo, da se revija osredotoča na fotografije resničnih žensk, ne pa na slike ali izmišljene ženske – pa vsekakor namiguje, da bi lahko ženske iz resničnega življenja, če so le dovolj podobne igralki tenisa, brez težav nastopile v vlogi, ki jo *Playboy* čuva za nekaj svojih izbrank. Za bralca na ta način gradi domišljijsko popredmeten razred resničnih žensk. V vlogi pripomočka za samozadovoljevanje pa nas nato prepričuje, da je nenaporna zadovoljitev dosegljiva na tak nezapleten način, brez težav, ki spremljajo bolj polnokrvno priznanje ženske subjektivitete in avtonomnosti.

Oglejmo si zdaj še eno odliko Lawrencovega pisanja, ki ga razlikuje od pornografskega. Pri Lawrencu so moški, katerih spolno vedenje odobrava, vedno presenetljivo ravnodušni do zemeljskega statusa in časti. Zadnje, na kar bi pomislili, je, da bi obravnavali žensko kot dragoceno lastnino, kot predmet, ki s svojo navzoč-

[49] *Glej* zelo dobro razpravo v Alison Assiter, "Autonomy and Pornography", v *Feminist Perspectives in Philosophy*, ur. Morwenna Griffiths in Margaret Whitford, London: Macmillan, 1988, str. 58-71, ki dokazuje, da bo oseba, ki pogosto najde zadovoljitev v takih omejenih razmerjih, manj verjetno iskala manj izkrivljena, bolj zapletena razmerja. Članek Assiterjeve vsebuje dragoceno primerjavo s Heglovo dialektiko gospodarja in hlapca.

nostjo v njihovih življenjih, nenazadnje pa tudi s spolnim zanimanjem, ki ga kaže zanje, dviguje njihov status v svetu moških. (Tovrsten, na status osredotočen odnos do žensk je pri Lawrencu povezan s spolno impotenco v podobi Clifforda Chatterleya.) Niti zamisliti si ne moremo, da bi se Mellor v oblačilnici bahal z "vročo numerco", ki je je bil deležen prejšnjo noč, ali da bi gledal na Connijine joške in rit ali pa na njeno spolno obnašanje kot na nekaj, kar bi kazalo postaviti na ogled v moškem svetu. Kar tako zelo zaznamuje Mellorja (in Toma Brangwena), je globoka ravnodušnost do posvetnih znamenj ugleda; in v tem tiči velik del razloga za zaupanje, ki ga vanj polagata tako Connie Chatterley kot bralec, da je njegovo popredmetenje Connie daleč od njene pretvorbe v blago [*commodification*] (v mojem besednjaku, od instrumentalizacije/lastništva).

Playboy je, ravno nasprotno, podoben avtomobilskim revijam, le da v vlogi vzburljivih stvari namesto avtomobilov nastopajo ljudje – ti so vzburljivi na Hankinsonov način, se pravi, da je bolj vzburljivo, če v vlogi stvari uporabljamo človeško bitje, kot pa če bi imeli namesto njega preprosto neko stvar, ker se v tem izkazuje večji nadzor, ker kaže, da zmoremo nadzirati nekaj, kar se po svoji naravi izmika nadzoru. Revija je polna zgodb o tekmovanju med moškimi, sporoča pa nam, da je moškim, ki so si priborili določen ugled in premoženje, vedno na voljo neomejen obnovljen dotok bolj ali manj zamenljivih žensk – ali bolje, da so tovrstne ženske iz domišljije s pomočjo revije na razpolago tistim, ki si domišljajo, da so tak status dosegli. V tem pogledu se ne razlikuje bistveno od starogrške ideje, da velja zmagoslavnega vojaka nagraditi s sedmimi trinožniki, desetimi talenti zlata (zlatimi kovanci), dvajsetimi kotli, dvanajstimi konji in sedmimi ženskami.[50] Popredmetenje pomeni neko vrsto samorazkazovanja.

Naslednje, kar velja reči o fotografiji, je, da je v svetu *Playboya* bolj vzburljivo – ker je pač bolj povezano s statusom – posedovati uspešno in nadarjeno kakor pa neopazno žensko, podobno kot je bolj vzburljivo posedovati Mercedesa kakor pa Chevrolet, in podobno kot je Agamemnon zagotavljal Ahilu, da gre pri podarjenih konjih za zmagovalce konjskih dirk ter da so ženske lepotice in spretne tkalke. Toda lesketajoča se ženska je celo bolj dražljiva od lesketajočega se avtomobila, ki si ga ni mogoče podrediti, ker je pač zgolj stvar. To, o čemer namreč *Playboy* znova in znova prepričuje svoje bralce, je, da ne glede na to, kdo ta ženska je in kaj je dosegla, zate je le pizda in vsa njena prevzetnost se bo preprosto razblinila pred tvojo spolno močjo. Za nekatere je igralka tenisa – ti pa si jo lahko v svojem duhu podrediš in jo pretvoriš v pizdo. Za nekatere so študentke z univerze Brown študentke z univerze Brown. Zate, dragi bralec, pa so *Ženske iz univerzitetne prve lige* (številka v pripravi, ko to pišem, in kamen spotike med mojimi študent(kam)i[51]). Ne glede na to, kdo si, bodo te ženske (v tvoji samozadovolje-

[50] *Glej* Homer, *Iliada* IX. 121-30 – s tako ponudbo skuša Agamemnon pomiriti Ahilovo jezo.

[51] V središču polemike je bilo etično vprašanje, ali bi ženske smele dovoliti, da jih najamejo kot manekenke, glede na to, da bodo v tej vlogi predstavljale ženske z univerze Brown nasploh, te pa nočejo biti predstavljene na tak način. Polemike so sprožala še nekatera druga vprašanja, denimo, ali naj bi študentsko glasilo objavilo oglas za izbor, glede na to, da je bilo večinsko razpoloženje na kampusu močno proti; in študenti/-ke so finančno podprli forum, na katerem se je razpravljalo o bolj splošnih etičnih in pravnih dilemah v zvezi s tem dogod-

valni domišljiji) stokale od ugodja ob tvoji spolni moči. V tem v resnici tiči velika privlačnost *Playboya*: s tem ko prepričuje moške bralce, da lahko tudi oni posedujejo znake vzvišenega statusa, ki so po njihovem prepričanju v resničnem svetu rezervirani za osebe, kot je Donald Trump, zadovoljuje njihovo željo po tem, da bi se počutili posebne in močne. Lawrence bi seveda to prepoznal kot Clifforda Chatterleya sterilno stremljenje k statusu v sodobni preobleki.

Playboy, če naj sklenem, slabo vpliva na moške – kar je komajda presenetljiv sklep. Na tej sodbi ne želim utemeljiti nobenih pravnih ukrepov, vendar pa podobno kot že pri Hankinsonu menim, da bi kazalo pri vzgoji dečkov in mladih mož o tem razmisliti in se upreti prevladi te vrste popredmetenja s kritiko – katere najmočnejša oblika je, kot pravilno ugotavlja Andrea Dworkin, neprestano zatrjevanje naše lastne človeškosti.

(...)

Naj se v zaključku vrnem k sedmim oblikam popredmetenja in povzamem svoj argument. Zdi se, da so imeli Kant, MacKinnonova in Dworkinova prav v naslednjem: da je instrumentalno obravnavanje človeških bitij, obravnavanje le-teh kot orodja, ki rabi namenom drugih ljudi, vedno moralno problematično; če ne poteka v širšem kontekstu spoštovanja do človeškosti, imamo pri njem opraviti z osrednjo obliko moralno spornega popredmetenja. Instrumentalno obravnavanje je tudi skupna značilnost spolnega življenja, še zlasti, čeprav ne zgolj, v povezavi z moškim obravnavanjem žensk. Kot tako je tesno povezano z drugimi oblikami popredmetenja, v prvi vrsti z zanikanjem avtonomnosti, zanikanjem subjektivitete in različnimi oblikami prekoračitve meja. V nekaterih oblikah vključuje zamenljivost in lastništvo ali kvazilastništvo: pojem “pretvorbe v blago”.

Po drugi strani pa seznam ne vsebuje nobenega drugega elementa, ki bi bil vedno moralno sporen. Zanikanje avtonomnosti in zanikanje subjektivitete postaneta sporna, ko se brez konca in kraja ohranjata v razmerju med dvema odraslima osebama, medtem ko sta kot fazi v razmerju, ki ga zaznamuje obojestransko spoštovanje, lahko v redu ali celo kar se da čudovita na način, kot je to nakazal Lawrence. Podobno velja, da je lahko občasno krasno obravnavati drugo osebo kot nekaj nedejavnega ali celo negibnega. Čustveno predrtje meja je videti kot potencialno nadvse zaželen del spolnega življenja, enako pa velja tudi za nekatere oblike fizičnega predrtja meja, le da je manj jasno, katere oblike so to. Obravnavanje nekoga kot zamenljivega je sumljivo, če prihaja tako obravnavana oseba iz skupine, ki so jo pogosto spreminjali v tržno blago in uporabljali kot orodje ali kot nagrado; te težave med družbeno enakovrednimi partnerji izginejo, pa čeprav ni jasno, da se ne bodo pojavile druge.

V zvezi z izvorom popredmetenja imamo kar nekaj razlogov za dvom v Kantovo razlago, po kateri je prepovedana oblika uporabe notranja sami spolni sli in dejav-

kom. Ker so izbor izvedli zunaj kampusa, ni bilo temu kaj dodati, in univerza Brown se je nazadnje izkazala z največjim številom kandidatk za *Ženske univerzitetne prve lige* na kateremkoli kampusu.

nosti. Bolj prepričljiva se zdi razlaga MacKinnonove in Dworkinove, ki vidita korenine izkrivljanja želje v družbeni hierarhiji; Lordova in Lawrence pa nam pokažeta, da je izkrivljenje bolj zapleteno od tega in da ni na delu le v pornografiji, ampak tudi v puritanizmu in pri zatiranju ženskega erotičnega izkustva.[52] V tem smislu postane bolj prepričljiva Lawrencova trditev, da je določena vrsta popredmetene pozornosti do telesnih delov pomemben element v odstranjevanju izkrivljanj in pospeševanju pristne erotične enakopravnosti. In končno, priznati velja, da v resnici ne vemo, kako zelo osrednjo vlogo igra v vseh naštetih problemih opredmetenja in pretvarjanja v tržno blago spolna sla v primerjavi z, denimo, ekonomskimi normami in motivi, ki v naši kulturi slo tako močno sooblikujejo.

[52] Tako dvotirno genezo nakazujejo nekateri odlomki iz dela Dworkinove z naslovom *Intercourse*, zlasti "prah/umazanija" in prizor iz romana *Mercy*, v katerem grški ljubimec zlorabi Andrejo, potem ko je odkril, da je spala z drugimi moškimi.